

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Infohariduse osakond

Raamatukogundus ja infokeskkonnad õppekava

Eeva Nugis

RAAMATUKOGUDEVAHELINE LAENUTUS
KOOLIRAAMATUKOGUDE KOMPLEKTEERIMISPROBLEEMIDE
LAHENDUSENA

Lõputöö

Juhendaja : lektor Vallo Kelder, MA

Kaitsmisele lubatud .....

(juhendaja allkiri)

Viljandi 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. KOOLIRAAMATUKOGUDE TÖÖKORRALDUS	6
1.1. Kooliraamatukogu töökorralduse alused	6
1.2. Komplekteerimise põhimõtted.....	8
1.2.1. Põhikogu komplekteerimine	10
1.2.2. Õppekirjanduse komplekteerimine	12
2. KOOLIRAAMATUKOGUDE KOMPLEKTEERIMISPROBLEEMID	14
2.1. Komplekteerimisprobleemide käsitus artiklite põhjal	14
2.2. Kooliraamatukoguhoidjate ankeetküsitlus.....	20
2.3. Olulisemad komplekteerimisprobleemid kooliraamatukogudes.....	27
3. RVL KOOLIRAAMATUKOGUDES	29
3.1. RVL mõiste ja põhimõtted.....	29
3.2. RVL-i temaatika kooliraamatukoguhoidjate listis	35
3.3. Kooliraamatukoguhoidjate ankeetküsitlus, analüüs ja järeldused	37
3.3.1. Ankeetküsitluse valim ja meetoodika	37
3.3.2 Ankeetküsitluse tulemused ja analüüs.....	38
3.4. Kokkuvõte kooliraamatukogudevahelisest laenutustegevusest	48
KOKKUVÕTE	49
KASUTATUD KIRJANDUS	52
LISAD	56
Lisa 1. Kooliraamatukoguhoidjatele saadetud komplekteerimisprobleemide ankeetküsitlus ...	56
Lisa 2. Kooliraamatukoguhoidjatele saadetud RVL-i teemaline ankeetküsitlus	59
SUMMARY	63

SISSEJUHATUS

Tõsisem lugemishuvi ja esimene kokkupuude kirjandusega toimub tihti koolis, kus õppetöö nõuab lastelt raamatute lugemist. Õpilane külastab raamatu leidmiseks kooliraamatukogu ja leiab sealt muudki huvitavat seega on väga oluline, mis mõjutused noor lugeja kooliraamatukogust kaasa saab.

Tänapäeva noorte vaba aeg kulub arvutitele ning esmane infovajadus saavutatakse tehnoloogiliste vahendite toel. On raske leida last, kes poleks mänginud arvutimänge, lugemiseks enam aega ei leita. Ka kooliraamatukogud peaksid ajaga kaasas käima ja muutuma kaasaegseks õpikeskuseks, mis pakuvad õpilasele soodsaid arenguvõimalusi ning tutvustades kaasaegseid infoallikaid.

Toetudes 2008. aastal Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse poolt läbi viidud uuringule võib väita, et kooliraamatukogudes on palju vajakajäämisi. Sageli on raamatukogu kui infokeskuse võimalused piiratud. (Eesti... 2009)

Käesolev uurimus puudutab otseselt probleeme koolide raamatukogudes. Kooliraamatukoguhoidja tööks on tegeleda nii õppekirjanduse kogu kui põhikogu kirjanduse tellimisega, millega kaasnevaid probleeme uurisin ja analüüsisin oma seminaritöös „Kooliraamatukogude komplekteerimisprobleemide kaardistamine 2012. aastal“ (Nugis 2012). Uurimistööst selgus, et enamik kooliraamatukogusid ei suuda oma kogusid nõuetele vastavalt

komplekteerida ja ühe komplekteerimisprobleemi lahendusena näevad paljud raamatukoguhoidjad kooliraamatukogudevahelist laenutust.

Töötan Valga Gümnaasiumi kooliraamatukogu juhatajana ja olen liitunud kooliraamatukoguhoidjate listiga, kuhu sageli pöördutakse abipalvega saada laenuks õpikuid teistelt raamatukogudelt. Eriala listi kasutamine käesolevas töös on oluline eelkõige seetõttu, et kooliraamatukoguhoidjatele on see esmane foorum, kus kajastatakse kõiki uuendusi ja arutatakse kõiki olulisemaid probleeme ning pakutakse välja võimalikke lahendusi. Samas suhtlevad seal kõige aktiivsemad kooliraamatukogu töötajad, kelle arvamus on äärmiselt oluline. Eriti sagedaseks õpikute laenutus- ning vahetusperioodiks on kujunenud õppeaasta algus ning tihti soovitakse saada lausa klassikomplekti jagu õpikuid. Kuid jälgides 2013. aasta jaanuarist kuni aprillini listis postititavaid vastavasisulisi kirju, võib öelda, et nimetatud tegevus oli üsna aktiivne ka kevadel. Osaliselt võib komplekteerimisprobleemides ja raamatukogudevahelises laenutuses näha seost uuele õppekavale üleminekuga, mil erinevatel põhjustel napib nüüd vajalikke õpikuid.

Kuigi käesolevas töös uuritakse kooliraamatukogudevahelist laenutust ja teavikute vahetust kui nähtust, mis sarnaneb raamatukogudevahelisele laenutusele rahvaraamatukogudes, on selles kooliraamatukogude puhul siiski palju erinevusi ja ei liigitu päris selliseks raamatukogudevaheliseks laenutuseks nagu on määratletud rahvaraamatukogudes. Ka kooliraamatukoguhoidjad ise ei nimeta seda protsessi alati raamatukogudevaheliseks laenutuseks, kuid antud töös kasutan siiski mõistet raamatukogudevaheline laenus (edaspidi lühendina RVL). Olen oma töös kooliraamatukogu juhatajana kasutanud RVL-i nii laenutaja kui laenajana, nii õpikute kui ka erinevate põhifondi teavikute osas.

Kuna seminaritöö analüüsis selgus, et kaasaegse õppekava nõuetele vastava põhikogu komplekteerimine on kooliraamatukogudes jäänud piisava tähelepanu ja ressurssideta, kuid kooliraamatukogu ülesandeks on õpilaste ja õpetajate varustamine õppe- ja kasvatustöökas vajalike vahenditega, osutusidki käesoleva töö teema valiku lähtekohaks küsimused: kas, kuidas ja mis määral RVL kooliraamatukogudes korraldatud on ning kuidas on RVL komplekteerimisprobleemidega seotud ning neid probleeme lahendada aitab?

Eesmärgiks on välja selgitada raamatukogudevahelise laenutuse olulisus ja kasutamine kooliraamatukogude kogude komplekteerimisprobleemides ning analüüsida põhjuseid, millest on tingitud RVL koolide raamatukogudes.

Lõputöö eesmärgi täitmiseks on vajalik:

- a) Anda ülevaade komplekteerimisprobleemidest Eesti kooliraamatukogudes
- b) Kooliraamatukoguhoidjate eriala listi jälgides ja kasutades viia läbi küsitlus RVL-i kohta kooliraamatukogudes.
- c) Analüüsida kooliraamatukoguhoidjate listis olevaid kirju ja küsimustike vastuseid ning teha järeltõlgitust komplekteerimisprobleemide ja RVL-i vahelistest seostest kooliraamatukogudes.

Põhjaliku info saamiseks korraldati ankeetküsitlus, mis edastati 2013. aasta aprillis interneti vahendusel kooliraamatukoguhoidjatele.

Töö koosneb sissejuhatausest, kolmest peatükist, kokkuvõttest, kasutatud allikate loetelust ning kahest lisast.

Esimene peatükk käsitleb kooliraamatukogude töökorraldust ja kogude komplekteerimise põhimõtteid.

Teine peatükk keskendub kooliraamatukogude komplekteerimise probleemidele konkreetselt, esitades ja analüüsides statistilisi ning kirjanduses avaldatud andmeid ning käsitleb kooliraamatukoguhoidjatele 2012. aastal saadetud ankeetküsitluse andmeid.

Kolmas peatükk käsitleb raamatukogudevahelist laenuvõtet kooliraamatukogudes, koondades infot RVL-i toimimisest Eestis, jälgides kooliraamatukoguhoidjate listis olevaid RVL-i teemalisi kirju ning põhinedes 2013. aastal koostatud ankeetküsitluse analüüsil.

1. KOOLIRAAMATUKOGUDE TÖÖKORRALDUS

1.1. Kooliraamatukogu töökorralduse alused

Vastavalt haridus- ja teadusministri määrusele „Kooliraamatukogu töökorralduse alused“ on kooliraamatukogu põhiülesanne toetada trükiste, audiovisuaalsete ja muude infokandjate säilitamise ja kättesaadavaks tegemise kaudu kooli õppekava elluviimist, arendada õpilaste iseseisva õpitöö ja teabe hankimise oskust ning lugemishuvi. (Kooliraamatukogude töökorralduse alused 2011)

Raamatukoguhoidja ja kooli vahel on vastava määrusele ja ametijuhendi kohaselt sõlmitud leping, mille kohaselt raamatukoguhoidjad püüavad lastele pakkuda parimat, et arendada lastes mitte ainult lugemisoskust vaid ka infokirjaoskust.

Varasemas haridus- ja teadusministri määrusest saab lugeda „Kooliraamatukoguhoidja käsiraamatust“, kus on välja toodud, et kooliraamatukogu kuulub lahutamatult haridusprotsessi juurde. Kooliraamatukogu teeninduse põhisisu, mis on oluline nii kirjaoskuse, infokirjaoskuse, õpetamise, õppimise kui ka kultuuri seisukohalt, seisneb järgnevas:

- toetada ja rõhutada kooli õppekavas kinnitatud hariduslikke eesmärke;
- kujundada ja säilitada lastes eluaegne harjumus ning huvi lugemise, õppimise ja raamatukogude kasutamise vastu;
- pakkuda loovtöö ja info kasutamise võimalusi, et õpilased hangiksid teadmisi, arendaksid oma mõistmis- ja kujutlusvõimet ning tunneksid oma tegevusest naudingut;

- toetada kõiki õpilasi, et nad õpiksid väärtustama ja kasutama informatsiooni, sõltumata selle vormist, vormingust või meediumist, ning arendada nende tundlikkust ühiskonna kommunikatsiooniviiside suhtes;
- võimaldada juurdepääs kohalikele, regionaalsetele, riiklikele ja ülemaailmsetele infoallikatele ja võimalustele, et tutvustada õppuritele erinevaid ideid, kogemusi ja arvamusi;
- organiseerida üritusi, mis ergutaksid kultuuri- ja ühiskonnateadlikkust ning tundlikkust;
- teha koostööd õpilaste, õpetajate, kooli juhtkonna ja lapsevanematega, et täita kooli vastutusrikast ülesannet;
- levitada põhimõtet, et intellektuaalne vabadus ja vaba juurdepääs infole on olulised vastutustundliku kodanikkonna demokraatlikuks toimimiseks;
- tutvustada lugemise võimalusi ning kooliraamatukogu kogusid ja teenuseid nii koolis kui ka väljaspool seda.

Kooliraamatukogu täidab neid ülesandeid, arendades oma tegevuspoliitikat ja teenindust, palgates kvalifitseeritud tööjõudu, valides ja soetades allikaid ning varustades neid otsimisjuhistega, võimaldades seega nii füüsilist kui vaimset juurdepääsu vajalikele infoallikatele. (Kooliraamatukoguhoidja käsiraamat 2001, lk.6)

Eesti Vabariigis teostab raamatukogude võrgu üle järelvalvet Kultuuriministeerium, kooliraamatukogud kuuluvad aga Haridus- Teadusministeeriumi pädevusse. Üldhariduskoolid on Eesti Vabariigis sõltuvad kohalike omavalitsuste otsustest ja seega kuuluvad ka kooliraamatukogude olemasolu ja arendus eelkõige kohalike omavalitsuste ja koolide põhimäärustest ja arengukavadest. Uus õppekava on aga tinginud suured muudatused Eesti koolielus, mis on tekitanud kooliraamatukogudes palju probleeme.

„Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus“ sätestab, et igas koolis peab olema raamatukogu. Statistikaameti kodulehelt võis seminaritöö tegemise ajal leida värskeimad andmed 2010/ 2011 õppeaasta kohta (kooliraamatukogud esitavad õppeaasta algul aruande eelmise õppeaasta seisuga), kus „Kooliraamatukogude aruande“ põhjal oli Eestis siis 391 kooliraamatukogu. (09.04 2012)

Kuid 2011/2012 õppeaasta kohta käiva aruande kohaselt on Statistikaameti kodulehel näha juba 377 kooliraamatukogu olemasolu (03.05.2013).

Kooliraamatukogude töökorraldus lähtub UNESCO kooliraamatukogude manifestist (Kooliraamatukogude manifest 1999).

Raamatukoguhoidjad tuginevad oma töös raamatukogu tegevust reguleerivale Eesti seadusandlusele, raamatukoguhoidja ja infotöötaja kutse- eetikale ning rahvusvahelistele standarditele. Kooliraamatukogude töökorralduse alused kehtestab haridus- ja teadusminister. (Kooliraamatukogude töökorralduse alused 2011)

Kooliraamatukogu kogud peaksid olema nii lugejate kui teenindajate arvu suhtes optimaalse suurusega, et tagada teeninduse kõrge tase. Tavaliselt töötab kooliraamatukogus 1- 2 töötajat vastavalt kooli õpilaste arvule. Suure kogu puhul on vähese tööjõuga raske fonde korras hoida, puhastada vananenud kirjandusest, kontrollida avariikulitel paiknevate raamatute järjestust ning sisestada raamatuid elektroonilisse raamatukoguprogrammi. Korrastamata põhikogu muudab teeninduse aeglaseks, eriti arvestades seda, et kooliraamatukogu peab enamasti suutma 10- 15 minutilise vahetunni jooksul teenindada suurt hulka õpilasi.

1.2. Komplekteerimise põhimõtted

Kooliraamatukogu kogud jagunevad otstarbe järgi põhikoguks ja õppekirjanduse koguks.

Kooliraamatukogude töökorralduse alused sätestavad õppekirjanduse komplekteerimise (Kooliraamatukogude...2011) :

- Raamatukogu kogud kujundatakse põhimõttel, et raamatukogu on oma kogude kaudu lõimitud kooli õppe- ja kasvatustegevusse ning toetab kõigi õppeainete õpetamist ja huvitegevust.
- Kogude kujundamisel eelistatakse kooli õppekava elluviimiseks vajaliku õppekirjanduse, kooli õppesuundasid toetava kirjanduse, terviktekstidena käsitletavate kirjandusteoste hankimist.
- Kogud kujundatakse kirjastamise ning raamatuleviga tegelevate isikute ja asutuste tellimiskataloogide ja –nimekirjade alusel ning ostude ja annetuste teel.
- Õppekirjanduse kogu kujundamisel lähtutakse Eesti Hariduse Infosüsteemi õppekirjanduse alamregistrist.

- Ajakirjade ja ajalehtede tellimisel lähtutakse sellest, et põhikooliastmes on õpilasele raamatukogus eestikeelsetest ajakirjadest tagatud vähemalt kahe nimetuse lasteajakirja ning gümnaasiumiastmes vähemalt kahe nimetuse keele- või kultuuriajakirja kättesaadavus.
- Tellimuse vormistab kooliraamatukoguhoidja lähtudes klassi- ja aineõpetajate kirjalikest ettepanekutest. Tellimus kooskõlastatakse kooli direktoriga.

Komplekteerimise valdkondadena kasutatakse kõige sagedamini UDK liike, kuid sageli tuleb kooliraamatukogudes kohandada ja tekitada lisavaldkondi. (Näiteks metoodilise kirjanduse puhul). Seega on seletatav elektroonilises andmebaasis olevate kooliraamatukogude äärmiselt erinev liigitussüsteem.

Kooliraamatukogu kogud peavad vastama kooli vajadustele, tuginema õppekavadele, toetama õpilaste ja õpetajate igapäevase infovajaduse rahuldamist. Lisaks õppematerjalidele, metoodilistele materjalidele, iseseisva ilukirjanduse lugemise soovituslikele teostele jms, vajavad kooliraamatukogud ajakohast informatsiooni sisaldavaid ajakirjandusväljaandeid, referaatide ja uurimustööde koostamiseks tarvilikke teaduslikke ja populaarteaduslikke teoseid, kultuurilisi ja ajaloolisi materjale ning ilukirjandust huvijärgseks lugemiseks. Kaasaegses õpikeskuses on olemas audiovisuaalsed ja masinloetavad dokumendid (videod, CD- ROMid, helikassetid, slaidid) ning Interneti – püsiühendus. (Luhari & Sõrmus, 2001)

Kooliraamatukogu peaks olema komplekteeritud nii, et põhikooli I ja II astme õpilased saaksid iseseisva töö tehtud kooliraamatukogus, vajamata teiste raamatukogude abi. Põhikooli III astme õpilased saaksid toetava kirjanduse kooliraamatukogust, kuid huvijärgne lugemine võib toimuda ka rahvaraamatukogude baasil. Gümnaasiumiõpilaste infootsioskuste tase peaks võimaldama kirjandust otsida ja leida, kasutades erinevaid süsteeme, vahendeid, allikaid, kuna gümnaasiumis on iseseisvate tööde ja ülesannete teemad juba ulatuslikumad. Kooli- ja rahvaraamatukogude kõrval peaksid õpilased vajadusel oskama kasutada ka teadusraamatukogusid.

Kooliraamatukogude kogude koostis sõltub suuresti kooliraamatukoguhoidja tööpanusest. Kooliraamatukoguhoidja koostab koostöös kooli juhtkonna või õppenõukoguga kooliraamatukogu komplekteerimise plaani ning määrab vastavalt kooli eripärale ja õppekavale kindlaks oma kooliraamatukogu komplekteerimise prioriteedid. Siin tuleks silmas pidada, et kõik õppeained saaksid vajalikul määral õppekavale vastava kirjandusega toetatud.

Komplekteerimise edukaks toetamiseks peab kooliraamatukoguhoidjal olema ülevaade: kirjastamisoludest; raamatulevist; kooli õppekavast; kooli finantseerimisest; kooliraamatukogude komplekteerimise alustest ja spetsiifikast

Ilmunud kirjanduse kohta saab raamatukoguhoidja teavet: kirjastuste kataloogidest ja nimestikest; raamatuleviga tegelevate asutuste ja isikute nimekirjadest ja pakkumistest; ajakirjanduses ilmuvatest reklaamidest; uudiskirjanduse bulletäänidest

Komplekteerimise viisid: 1) tellimine kirjastuste nimekirjade ja kataloogide alusel, 2) tellimine raamatuleviga tegelevate asutuste ja isikute kaudu, 3) otseostud kirjastustelt, 4) ostud raamatukauplustest, 5) ostud telefonimüügi kaudu, 6) ostud müügiagentidelt kohapeal, 7) annetused ja kingitused. (Luhari & Sõrmus 2001, lk.47)

Kuigi kooliraamatukogude kogudele on seni pööratud liiga vähe tähelepanu, on komplekteerimine siiski vastutusrikas ülesanne, millest tegelikult sõltub kogu raamatukogu teenuste tase ning roll õppekava toetamisel ja laste õpioskuste ja lugemisharjumuste kujundamisel.

1.2.1. Põhikogu komplekteerimine

Põhikogu on teavikute kogu, mis sisaldab üldarendavaid ning õppe- ja kasvatustegevuseks vajalikke, pikaajaliseks säilitamiseks mõeldud, eri keeltes, liiki ja laadi (raamatud, ajakirjad, ajalehed, käsikirjad, auvised, elektroonilised teavikud jm) teavikuid ning perioodikat (ajalehed, ajakirjad). (Kooliraamatukogude....2011)

2000. aastal korraldatud uurimus „Õpilane ja raamat“ (Luhari & Sõrmus, 2001) keskendus kooliraamatukogude varustamisele õpilastele vajaliku lugemisvaraga ning selle kohaselt oli kooli põhikogude keskmiseks suuruseks 17653 eksemplari. Uurimuses pakuti põhikogu optimaalseks arvuks 15- 20000 eksemplari. Uurimustöös ei kajastatud õppekirjandus kogude suuruseid.

Eesti Statistikaameti 2010 aasta kooliraamatukogude aruande järgi võis seminaritöö valmimise ajal Statistikaameti koduleheküljelt lugeda, et kooliraamatukogude keskmiseks suuruseks oli 8235,2 eksemplari, õpikufondi suuruseks aga 3819,9 eksemplari. (09.04.2012)

2011 aasta kohta esitatud andmed Statistikaameti koduleheküljelt aga näitavad, et kooliraamatukogude keskmine suurus on langenud 8199, 2 eksemplarini, õpikufond tõusnud 3856, 2 eksemplarini (03.05.2013).

Kuigi Luhari ja Sõrmuse poolt koostatud uurimusest on möödunud hulk aastaid, ei ole kahjuks kooliraamatukogude komplekteerimisest rohkem põhjalikke uuringuid korraldatud, seega kajastab Luhari ja Sõrmuse 2001. aastal avaldatud uuringu tulemus põhimõtteid, mis kehtivad tänaseni.

Kooliraamatukogude põhikogude komplekteerimise võib nende käsitluse põhjal jagada 4-rühma (Luhari & Sõrmus 2001, lk.47) :

1. Passiivne komplekteerimine. Põhikogu komplekteerimisel piirduakse teavikute tellimisega õppekirjandust pakkuvate kirjastuste (peamiselt Koolibri, Avita, TEA, Allecto, Studium, Atlex jt) kataloogidest või nimestikest. Lisaks täiendatakse kogusid koolidesse saadetavate ühekordsete pakkumistega. Selline komplekteerimine on omane koolidele, kus komplekteerimissummad on väikesed või ei oma raamatukoguhoidja piisavalt komplekteerimise alaseid teadmisi.

2. Vahendatud komplekteerimine. Lisaks õppekirjandust pakkuvate kirjastuste kataloogidest tellimisele kasutatakse raamatuleviga tegelevate asutuste ja isikute teenuseid. Plussiks kujuneb siin raamatuga tutvumine enne ostmist aga miinuseks on sagedasti agressiivne müügitaktika.

3. Juhuslik komplekteerimine. Põhikogu komplekteerimissumma pole koolis kindlaks määratud. Raha eraldatakse juhuslikult, tavaliselt aasta lõpus. Väga lühikese aja jooksul saab osta ainult parajasti müügil olevaid teoseid. Kindlasti on see olukord rahaliselt kahjulikum, kuna näiteks ettetellimisega on enamasti kõik teosed odavamad. Samuti ei ole sel juhul võimalik komplekteerida sarju.

4. Süstemaatiline komplekteerimine. Kooliraamatukoguhoidja on lähtuvalt kooliraamatukogu vajadustest ja prioriteetidest pidevalt kursis Eestis ilmuva kirjandusega ja ostab ning tellib kirjandust väga paljudest allikatest. Süstemaatiline komplekteerimine ei sõltu komplekteerimissummade suuruselt, vaid kooliraamatukoguhoidja kompetentsusest.

Kooliraamatukogude levinumad komplekteerimiseviisideks on senini kasutusel enamasti passiivne ja vahendatud komplekteerimine.

Samaks on jäänud ka 1999. aasta kooliraamatukoguhoidjate suveseminaril esmakordselt tõstatatud vajadus panna paika kooliraamatukogude komplekteerimise eelistused, milleks ühise rühmatöö käigus osutusid: teatmeteosed; pedagoogiline kirjandus; perioodika; ilukirjandus vastavalt ainekavale; vastavalt kooli spetsiifikale teatud liiki kirjandus (loodusteadused, ajalugu, ühiskonnaõpetus, kunst vms). (Luhari & Sõrmus 2001, lk 48)

Siin võib veel lisada, et näiteks perioodika osas on kooliraamatukogudele appi tulnud erinevad asutused, kes on viimaste aastate jooksul pidevalt toetanud perioodika muretsemist kõikidesse koolidesse („Hea laps“, „Akadeemia“, „Puutepunkt“, „Tankla“, Eesti Panga väljaanded majandusõppele, erinevad spordi- ja looduse ajakirjad, jne.)

1.2.2. Õppekirjanduse komplekteerimine

Õppekirjanduse kogu on «Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse» § 15 lõike 2 alusel Vabariigi Valitsuse poolt kehtestatud põhikooli riikliku õppekava, põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava ja gümnaasiumi riikliku õppekava täitmiseks vajalike teavikute kogu, mille moodustavad õpikud ning õppematerjalide komplektid (õpetajaraamat, auvis jms). (Kooliraamatukogude....2011)

Riiklik õppekava (edaspidi RÕK) on alusdokument, millest lähtudes toimub põhikooli ja gümnaasiumi õppe- ja kasvatustöö. Õppekava üldosa määratleb koolihariduse eesmärgid ja põhimõtted, üldnõuded koolide õppe- ja kasvatustööle ning õpingute tulemustele. Seega on RÕK hariduselu standardiks. Raamatukogutöö kujundab õpilaste õpipädevust. RÕK võeti 1996. aastal vastu Vabariigi Valitsuse poolt ja uuendati 2011. aastal. Üleminek uuele õppekavale toimus alates 2010/2011 õppeaastast kolme aasta jooksul, üks klass kooliastme kohta korraga. (Põhikooli riiklik õppekava 2010)

Õppekirjanduse kogu komplekteerimisel on kooliraamatukoguhoidja kirjastuste ja kooli pedagoogilise personali vahel vahendaja, kes vastutab tellimuste õigeaegse ja korrektse vormistuse ning esitamise eest kirjastustele.

Põhikooli ja gümnaasiumiseaduses on sätestatud Haridus- ja Teadusministeeriumi (HTM) infosüsteemi alamregistri osa õppekirjanduse tellimiseks.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses on välja toodud:

- Õppekirjanduse väljaandja kannab haridus- ja teadusministri määruses kehtestatud nõuetele vastava õppekirjanduse andmed hariduse infosüsteemi õppekirjanduse alamregistrisse.
- Välisriigis kirjastatud õppekirjanduse andmed registreerib hariduse infosüsteemi õppekirjanduse alamregistris õppevahendit Eestis levitav juriidiline isik.

Igas klassis õppeks vajalikud õpikud, tööraamatud ja töövihikud valib kool hariduse infosüsteemi õppekirjanduse alamregistrist. (Põhikooli ... 2010)

Paraku ei saa kooliraamatukoguhoidjad tellimust tehes alati õppekirjanduse alamregistrile lootma jääda, kuna reaalses praktikas ei ole kõik kirjastused siiski võtnud endale kohustust õppekirjanduse andmeid nimetatud registrisse kanda. Nimetatud probleemi käsitlen põhjalikumalt nii probleemi kajastavate artiklite kui kooliraamatukoguhoidjate ankeetküsitluse analüüsis, järgmises uurimistöös osas.

Kui õppekirjanduse komplekteerimine ja tellimine on kooliraamatukogude töökorralduses sätestatud ja selleks ettenähtud rahasummad eraldatakse riigieelarvest, siis põhikogude komplekteerimiseks vajalikud vahendid sõltuvad kohalikust omavalitsusest. Nii ongi praeguseks tekkinud olukord, kus kooliraamatukogude põhikogud on rahastatud väga erinevalt ja kohati puudub rahastus uute teavikute ostmiseks täielikult.

2. KOOLIRAAMATUKOGUDE KOMPLEKTEERIMISPROBLEEMID

2.1. Komplekteerimisprobleemide käsitlus artiklite põhjal

Hoolimata kooliraamatukogude tööd korraldavatest määrustest ja seadustest, on komplekteerimisel esinenud hulgaliselt probleeme. Kooliraamatukogu käsitlevates varasemates uurimistöodes on kirjutatud kooliraamatukogu kujunemisest kaasaegseks õpikeskuseks (Puhm 2008) ja kooliraamatukogu integreerimisest õppetöösse (Visnapuu 2008), kuid komplekteerimise probleemidel on olulisemaks uuringuks jäänud 2000.a koostatud Bärbel Luhari ja Ester Sõrmuse uurimus „Õpilane, raamat, raamatukogu“ (Luhari ja Sõrmus 2001).

2012. aasta seminaritöö raames jälgisin Eesti hariduselu puudutavat kirjandust, et leida kooliraamatukogude komplekteerimist kajastavat informatsiooni. Seoses uuenenud õppekavale üleminekuga on kooliraamatukogudes tekkinud palju probleeme, mida viimastel aastatel on ka erinevates väljaannetes kajastatud.

Materjalidega tutvudes selgus, et kooliraamatukoguhoidjatele valmistavad muret nii õppekirjanduse tellimine, rahastamine ja kirjastamise probleemid, neid probleeme käsitlevad oma artiklites Filippov (2010), Parijõgi (2010), Šmutov (2011), Selge (2007) ning Rudi (2011). Põhikogude probleemidele on keskendunud Vapper (2011), Šmutov (2010), Kerb ja Nurkka (2012), Kõuts (2008), ning Rudi (2012).

Õpiku õppekavale vastavuse üle otsustab haridus- ja teadusministeerium. Kui vaadata kirjastajate nimekirju, siis näib, et üks-kaks suuremat on juhtpositsioonil juba aastaid. Selles valguses on kummaline, et ministeeriumis hindavad uusi materjale ühe või teise kirjastusega seotud autorid. Postimehe ajakirjanik Madis Filippov (2010) tõi välja huvitava seiga, kus teised õppekirjastused kahtlustasid, et uue geograafia ainekava väljatöötamisega seotud spetsialistid

olid selle maha kirjutanud omaenda koostatud õpikust, kuna ainekavale vastavad seitsmenda klassi õpikud ilmusid juba enne kava valmimist.

Probleemiks kujuneski aga asjaolu, et koolid olid tellinud seitsmenda klassi õpikud kirjastuselt, kes lubas edasi kirjastada ka kaheksanda ja üheksanda klassi õpikud, kuid kaheksanda klassi geograafiaõpikuid veel 2011. aasta sügisel (ettetellimiseperiood 2012. õ/a.) enam ei pakutud. Aga 2012. aasta sügisel pidi kaheksas klass üle minema uuele õppekavale ning vanade õpikude sisu ei vastanud enam ainekavale. Info vastavate õpikute ilmumisest saabus alles 2012.a kevadel. Raamatukoguhoidja aga peab suutma kalkuleerida kõik järgneva õppeaasta kulud ja ei oska kuidagi ennustada, palju peaks õpiku jaoks raha reservi jätma.

2010. aastal muudetud õppekavade kohaselt tuleb palju õpikuid ümber vahetada, kuna nende sisu ei vasta enam uuele ainekavale. Kuna koolidel ei ole erinevate probleemide tõttu võimalik kõike välja vahetada, siis on tekkinud olukord, kus tuleb alles hoida ja kasutada mitmeid erinevaid õpikuid. Näiteks on suure muutuse läbinud loodusained, kus endine seitsmenda klassi materjal on jaotunud osaliselt ka kaheksandasse. Järelikult on nüüd korraka vaja kasutada nii seitsmenda kui kaheksanda klassi õpikuid, kuid õpikuid jätkub ainult seitsmendatele klassidele.

Sagenenud on ka olukord, kus uus õpik ei vasta ootustele ja seetõttu soovivad õpetajad kasutada raamatukogust vanu õpikuid.

Nõukogude Eesti perioodil oli igale ainele ja klassile vaid üks õpik, mida andis välja õpikukirjastus Valgus, kõiki trükiseid telliti Eesti Bibliokollektori kaudu. 1989. aastal hakati koolides õpetama juba nõukogude ideoloogiast vabade aineprogrammide alusel. 1996. aastal võeti vastu „Eesti põhi- ja üldkeskhariduse riiklik õppekava“. 1997. aastast rakendunud riiklik õppekava määras kindlaks ainete õppesisud, saavutatavad õpitulemused ja tunnijaotusplaani, rõhutas moodsate ja mitmekesiste õpetamismeetodite kasutamist. Tänu sellele ilmusid õpikurule mitmed kirjastused oma paralleelõpikutega. Õpetajad said valida just endale sobivama õpiku. Eesti õpikusüsteemi tugevamaks küljeks peetav valikuvõimalus erinevate õpiku variantide vahel valida on senini kooliraamatukoguhoidjate elu teinud tunduvalt keerulisemaks. (Kooliraamatukogu kui...2003)

Et ministeeriumil ei ole riiklikku tellimust õpikutele, soodustab see kirjastuste monopoliseerimist. Koolid on oma rahanappuses juba ette pandud sundseisu, kas osta odavam õppekomplekt, mis õpetajaid ei rahulda ja tekitada ise õppematerjale juurde või leida summad kallima asja jaoks.

„Õpikute kirjastamine on vastavalt seadusandja tahtele antud eraettevõtjate kätte ning riigil ehk haridus- ja teadusministeeriumil ei ole voli sellesse sekkuda,” vahendas haridusministeeriumi seisukohta kommunikatsioonibüroo konsultant Asso Ladva. Vastavalt põhikooli- ja gümnaasiumiseadusele peaksid kirjastused väljaantud õpikud kandma Eesti hariduse infosüsteemi. „Õppekirjanduse väljaandja kannab haridus- ja teadusministri määruses kehtestatud nõuetele vastava õppekirjanduse andmed hariduse infosüsteemi õppekirjanduse alamregistrisse,” viitas Ladva seaduseparagrahvile. (Parijõgi 2010)

Kuid ka seminaritöö valmimise seisuga (29.04. 2012), ei olnud HTM-i alamregistrist võimalik saada infot kõikide sügisestes tellimiskataloogides pakutavate uuenenud õppekirjandusmaterjalide kohta. Seega on seletatav osade kooliraamatukoguhoidjate seadusetu käitumine antud küsimuses.

Mõneti oli lihtsam enne 2009 aastat, kui riigi rahastada oli lubatud ainult kultuuri ja haridusministeeriumis kinnituse saanud õpikuid- töövihikuid (Šmutov, 2011b). Kuigi ka sel ajal valitsesid ajalised ebakõlad tellimuse tegemise ja kinnituse saamise osas, siis õpikute reaalse ilmumise ajaks olid kinnitused olemas ja raamatukoguhoidja ei pidanud arveid esitades kartma seaduse rikkumist. Probleemid tekkisid aga 1993. aasta põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse sõnastusega, mis reguleeris õppekirjanduse kasutamist järgnevalt: «Õppekirjanduse valib õpetaja Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt heakskiidetu hulgast». Kuid ministeeriumi poolt kinnituse saanute hulgas polnud koolide eripärast tingitud ainete õppematerjale ning õpetajatel polnud tegelikult millegi vahel valida. Näiteks õpetati Valga Gümnaasiumis läti keelt, nõuetele vastavaid õppematerjale polnud aga kusagilt võtta ning seega polnud neid ka ettenähtud nimekirjas.

Tegelikult lihtsustus raamatukoguhoidjate töö oluliselt 2009 aastal kui muudeti seadust, mis nõudis uutele õpikutele ministeeriumi kinnitust, lubamaks koolidel tellitavat õppematerjali üldse riigi rahadest kinni maksta.

Endise haridusministri Lukase hinnangul on mõnes mõttes õige, et õpikute kirjastamine riigi kontrolli alt lahti lasti, kuna see on andnud võimaluse alternatiivsete õpikute tekkele (Rudi 2011).

Kuid me ei tea, kuidas ja mille alusel õpetatakse näiteks ajalugu vene õppekeelega koolides? 2010. aastal ilmnes, et osad vene koolid kasutasid senini Venemaal kirjastatud aabitsaid, kus olid sees oktoobrilaste ja Lenini pildid. (Vene lasteaiad...2010) Aga tegelikult kaob ju niimoodi igasugune kontroll õpiku sisu kohta.

Et Eestit tabab ajakohaste õpikute põud, on Martin Šmutov ennustanud juba 02.09.2010 Postimehes. Kuigi Haridusministeeriumi pressiesindaja Asso Ladva kinnitas, et kirjastustel peaks teada olema, millistes ainetes on vajadus uute õpikute järele kõige suurem ja pole alust eeldada, et kirjastused õpikute koostamisega hätta jääksid või hilineksid, siis tegelikult hilinesid 2011. aastal paljud õpikud. Samas artiklis rõhutas Ladva, et üleminek uutele õppekavadele leiab aset järk-järgult ja seega ei tule kõiki uuendamist vajavaid õpikuid valmis teha ühe aastaga. (Šmutov, 2010a)

Nimetatud artikli autori ennustused täitusid siiski kahjuks suures osas. Ja kuigi arutelust on möödunud juba palju aega, on mitmed tol ajal lubatud õpikud jäänud reaalselt senini ilmutamata.

Uutele õppekavadele üleminek, ilma et oleksid valmis uued õpikud, tähendab õpilastega inimkatsete tegemist, nentis Tallinna Lilleküla gümnaasiumi eesti keele ja kirjanduse vanemõpetaja Edward Kess (Šmutov, 2011a).

Küll aga on valituse otsuses kirjas, et uuele õppekavale tuleb kõigi klassidega üle minna hiljemalt aastaks 2013, mis tähendab, et soovi korral võivad koolid seda ka varem teha. (Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus 2012).

Palju probleeme tekitab ka seaduste ja määruste ajaline ebakõla reaalse tegevusega, millele on kooliraamatukoguhoidjad juba aastaid tähelepanu pööranud, kuid kahjuks tulemusteta.

ERÜ kooliraamatukogude sektsiooni kunagine esinaine Piia Selge väljendab juba 2007. a. Õpetajate Lehes kooliraamatukoguhoidjate muret õppematerjalide tellimise osas. „Põhikooli ja gümnaasiumi seaduse ning erakooliseaduse muutmise seadus võeti vastu 21. detsembril 2006. Riigi Teatajas ilmus see 16. jaanuaril 2007 aga tellimused tuli teha 2006. aasta 1. novembriks. 2007/2008. õppeaastaks eraldatakse raha lähtuvalt 2006. aasta 10. novembri seisuga Eesti Hariduse Infosüsteemi kantud õpilaste arvust.“ Inimesed on jäetud teadmatusse. Kirjastused ütlesid teabepäeval, et nad on seadused ja määrused sõna-sõnalt läbi vaadanud, kutsunud haridusministeeriumi esindajat kirjastusse, aga keegi ei tulnud kohale, uurinud siit ja sealt, mis üldse toimub. Koostöö ja õlatunne puudub, enne seaduste vastuvõtmist ei konsulteerita, muudatustest kuuleb alles meedia vahendusel. Keegi ei juhenda, kuidas seadusi ellu viia. Pole siis ime, et igaüks tõlgendab neid erinevalt: kirjastused omamoodi, ministeerium omamoodi. (Selge, 2007)

Halb üllatus tabas kooliraamatukogusid 2009 aasta algul, kuna käibemaksu tõusu 2008 a. oktoobris (sel ajal oli õppekirjanduse ettetellimisperiod kuni 1 novembrini) ette näha ei osatud

ja neid, kes tulevase õppeaasta raha punktipealt ära planeerisid ootas vaevaline raha juurdetaotlemine kohalikest omavalitsustest või tellimuse osaline tühistamine.

Palju probleeme saab alguse alarahastatusest, mis puudutavad nii õppe- kui põhikogude komplekteerimist. Kui rahvaraamatukogudel on rahastamine pearaha põhine, siis kooliraamatukogud sõltuvad täiesti KOV otsustest.

Kui õpikute-töövihikute kulud kannab riik, siis kooliraamatukogu võimalused sõltuvad sellest, kui suure summa omavalitsus hariduskulude toetuseks koolile ja kool omakorda raamatukogule eraldab. „See on kooliti täiesti erinev, tean koole, kus see summa on null,“ ütleb Viimsi keskkooli raamatukogu juhataja Aime Miil. Viimsi koolis on olukorda püütud lahendada raamatu ja roosi päevaga, kus iga kooliraamatukogule raamatu tooja saab kingituseks roosi. (Vapper 2011)

Nick Hornby «Maoli», Joanne Kathleen Rowlingi «Harry Potter ja tarkade kivi» ja Sofi Oksaneneni «Puhastus» on vaid kolm teost koolidele soovitatavast pikast uuema kirjanduse nimekirjast – neid raamatuid on koolide raamatukogus heal juhul vaid üks-kaks koopiat. Kirjanduse ainekava koostamist juhtinud ja Tartu Herbert Masingu Kooli keele ja kirjanduse õpetaja Andrus Orgi sõnul tuleks kooliraamatukogude fondi kindlasti uuema kirjanduse osas täiendada ja selleks peaks ministerium vastavad rahaeraldused tegema. Teadus- ja haridusministeriumi pressiesindaja Asso Ladva kinnitusele tegeleb kooliraamatukogu komplekteerimisega aga kool ja omavalitsus ning tänini ei ole ministerium toetanud ilukirjanduslike teoste väljaandmist või ostu ning lähemal ajal ei ole kavas seda praktikat muuta. (Šmutov 2010b)

Omavalitsused, eriti väiksemad, kes peavad pidama ülal nii rahvaraamatukogusid kui ka koole, proovivad oma kulusid optimeerida. Seetõttu on mõnel pool tõusnud teemaks kooli- ja rahvaraamatukogu vähemalt osaline ühendamine – näiteks koolimajja.

Samas märgib Eesti raamatukoguhoidjate ühingu (ERÜ) kooliraamatukogude sektsiooni esinaine Kristel Rannaääre, et vahel püütakse isegi õppekogu koolist välja viia, hoolimata sellest, et seadus ütleb teisiti. Haridus- ja teadusministeriumi sõnul on kooliraamatukoguga seotud otsused jäetud omavalitsuste ning koolide korraldada – riik siin ei sekku. Kooli- ja rahvaraamatukogusid pole sugugi lihtne ühendada. Kooliraamatukogus peavad olema paljudest teostest – sealhulgas kohustuslikust kirjandusest – eksemplarid tervele klassikomplektile. „Kui nõuame lastelt mingi teose läbilugemist, peame muutma selle ka võimalikuks,“ räägib Rannaääre. (Kerb, Nurk, 2012a)

Üks kool proovis olukorda lahendada kopeerimisega ja sai seetõttu kaela hulgaliselt sekeldusi. Kooliraamatukoguhoidja Puura kinnitusel pole probleem mitte niivõrd nõukogude ajal suurtes tiraažides välja antud raamatutes, mille puhul võiks arvata, et need peaksid olema igas peres, vaid just uuemates raamatutes, mis on läbi müüdnud. (Rudi 2012)

Kuna keskraamatukogude prioriteet ei ole muretseda oma kogudesse terveid klassikomplekte kohustuslikku kirjandust ja koolidel ei jätku selleks lihtsalt raha, siis on sagedane olukord, kus õpilased ei saagi vajalikku teost kätte.

Aastatepikkune kitsikus on sundinud kooliraamatukogusidki kogude koostamisel tõsiselt pingutama või leidma hädalahendusi. Osa raamatukogusid üritab olukorra lahendada loovalt. Nii käivitas Väike- Maarja gümnaasiumi raamatukoguhoidja Karin Kiik koostöös õpilasesindusega projekti „Pudelik kasti”. Kooli puhvetist ostetud jookide taara raha annetavad lapsed uute raamatute ostmiseks, kogutud raha eest otsustati soetada ainult ilukirjandust, noorsooromaani võistluse võiduraamatud ja viiendale-kuuendale klassile sobilikke noorteraamatuid. Rocca al Mare kooli raamatukoguhoidja Mari Randmets ütleb, et nemad on lahendanud rahapuuduse probleemi muuhulgas annetuste abil. „Paljud lapsevanemad on toonud meile oma vanu raamatuid. (Kerb, Nurka, 2012b)

Kahtlemata ei saa leppida olukorraga, kus kirjanduse komplekteerimiseks antava raha ebapiisavuse tõttu peavad kooliraamatukoguhoidjad pidevalt mõtlema välja uusi võimalusi raamatute muretsemiseks.

Eesti keele ja kirjanduse õpetajad peaksid kindlasti omavahel kokku leppima, millal keegi millist kirjandusteost käsitleb, et ei tekiks olukorda, kus mitu klassi korraga üht teost loeb. Kuigi uue ainekava kohaselt on kohustuslik kirjandus palju uuenenud, on probleemiks kujunenud siiski raha vähesus, et osta uusi raamatuid sellises eksemplaarsuses, et neid jätkuks tervele klassile.

Kui õpetajad oleksid soovitava kirjanduse valikul paindlikumad, oleks raamatukogudel võimalus ka väiksemate eksemplaride arvuga hakkama saada arvab ka Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse konsultant Anne Kõrge (Tohver, 2004)

Soome kasvatusteaduste magister, Pühamaa klassiõpetajana töötav Satu Mattila toob laste lugemisharjumise kujundamise juures välja algklassiõpetaja võimaluse kasutada raamatute ettelugemist kogu klassile ka teiste õppeainete õpetamise raames (käsitöös, muusikas, joonistamises, liikumises jne) Siin ongi see koht, kus kirjandus aitab koos hoida kogu haridust. (Mattila 2005)

Võib öelda, et kirjastajad on viimaste aastate jooksul andnud välja üsna palju erinevaid teavikuid (e- materjalid, lauamängud jne), mis on algklasside õpetajate seas saanud heaks metoodiliseks abivahendiks tundide läbiviimisel ja neid kasutatakse järjest enam.

Kindlasti aitaks ka meie kooliraamatukogudes taoline ettelugemine vähendada kogude eksemplaarsust, mille tagajärjel saaksid kooliraamatukogud muretseda rohkem erinevat kirjandust.

Rocca al Mare Kooli kunagine raamatukogu juhataja Jaanus Kõuts näeb kooliraamatukogus õpioskuste treeningusaali. Kui õpilasel tekib koolitükke tehes takistus – infolünk –, on parim hetk harjutada olukorrale uut lahendust. Raamatukoguhoidja võtab infootsingu konsultandi (treeneri) rolli. Kooliraamatukogu üks ülesanne on toetada lugemisharjumuse kujunemist ja püsimist, seega on oluline, et laps ei lahkuks raamatukogust tühjade kätega. (Kõuts 2008)

Kuigi probleeme on palju, on raamatukoguhoidjad pikkade aastate jooksul õppinud rasketest olukordadest välja tulema, kasutades leidlikkust põhikogude täiendamisel ja tutvustamisel lastele.

Hinnates kõiki esile kerkinud probleeme, võib öelda, et eriti teravalt on kooliraamatukogude töökorralduse puudujäägid hakanud ilmnema just uue õppekava tingimustes. Haridus- ja teadusministeerium otsustab õpiku õppekavale vastavuse osas, samas selgus, et uusi materjale hindavad kirjastustega seotud autorid. Õpikute komplekteerimine jäetakse sageli ainult kooliraamatukoguhoidja otsustada, vastutuse määr aga ei vasta enam raamatukoguhoidja pädevusele ega võimalustele.

Riiklikus õppekavas rõhutatakse õpioskuste arendamise vajalikkust. Hästi varustatud kooliraamatukogu on selleks ideaalne paik, kus asjakohaste teadmistega raamatukoguhoidja õpilasi suunab. Kahjuks võib eelpool toodud artiklite põhjal väita, et kõige vähem on suudetud rahapuuduse tõttu pöörata tähelepanu laste- ja noorsookirjanduse hankimisele, huvijärgse lugemise toetamisele ja laste lugemisharjumuste kujundamisele.

2.2. Kooliraamatukoguhoidjate ankeetküsitlus

Lähtuvalt seminaritöö eesmärgist oli vaja selgitada ja uurida kooliraamatukogude komplekteerimisküsimusi probleemide kaardistamiseks. Selleks oli kõige otstarbekam kasutada

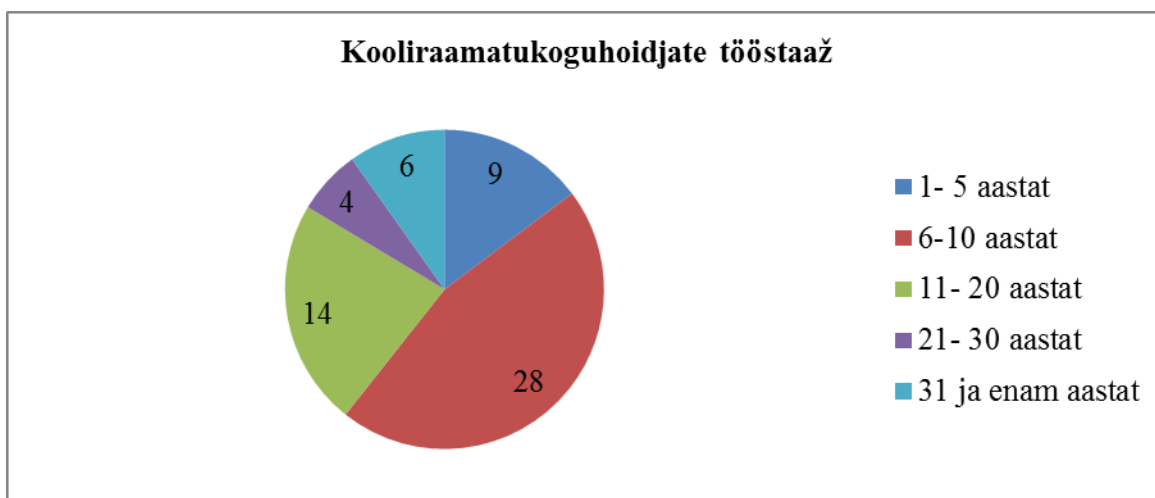
küsitlust veebivormina ja paluda praktikutel (kooliraamatukoguhoidjatel) endil probleeme kajastada.

Anonüümne ankeetküsitlus viidi läbi veebipõhiselt 2012. a kevadel (25. aprillist kuni 4. maini 2012), kasutades selleks kooliraamatukoguhoidjate internetipõhist eriala listi, mis on kooliraamatukogu töötajatele esmane ja ainus foorum, kus jagada infot ja mõtteid. Vastuseid saadi 61 koolist, mille põhjal probleemid kooliraamatukogude komplekteerimisel antud töös kaardistatakse.

Küsimustiku veebivorm koosneb 11-st küsimusest, kus antakse ülevaade vastajate töökohast ja staažist, kirjeldatakse koostööd õpetajatega ning teiste raamatukogudega. Ankeetküsitluses kirjeldatakse kogude suurust ning selle põhjal palutakse hinnata hetkeolukorda. Töös analüüsitakse õppekirjanduse valimise eelistusi ja võimalusi. Lisaks palutakse kooliraamatukoguhoidjatel esile tuua õppe- ja põhikogude komplekteerimisel eettulevaid probleeme, mis on ka aluseks uurimustöös püstitatud eesmärgi täitmiseks (vt lisa 1).

Suurem osa (35) vastanutest olid gümnaasiumi raamatukogude töötajad, põhikoolis töötas 21 vastajat. Algkoolidest, huvikoolidest ja kutsekoolidest laekus kokku oluliselt vähem vastuseid. Siiski olid oma vastustega esindatud kõik üldhariduskoolid, mis annab mitmekesisema pildi Eesti kooliraamatukogude hetkeseisust.

Kooliraamatukoguhoidjate tööstaaž on üsna pikk. Peaaegu pool vastanutest (28 vastajat) on kooliraamatukoguhoidjana töötanud 6-10 aastat. Kuid esines ka erakordselt pika tööstaažiga vastajaid, üle 31 tööaasta 6 vastajat ning ühe vastanu staaž 43 tööaastat. Seega võib järeldada, et valdavalt on tegemist väga kogunud spetsialistidega. (vt joon 2.1.)

Joonis 2.1. Kooliraamatukoguhoidjate tööstaaž

Peaaegu pooltel küsitlusel osalenud koolide põhikogu mahub vahemikku 10001-15000 teavikut. 16 vastaja kogu jääb vahemikku 5000-10000. 14 vastaja kogu on kuni 5000 teavikut ja vaid mõned vastajat omavad üle 15000 teavikuga kogu.

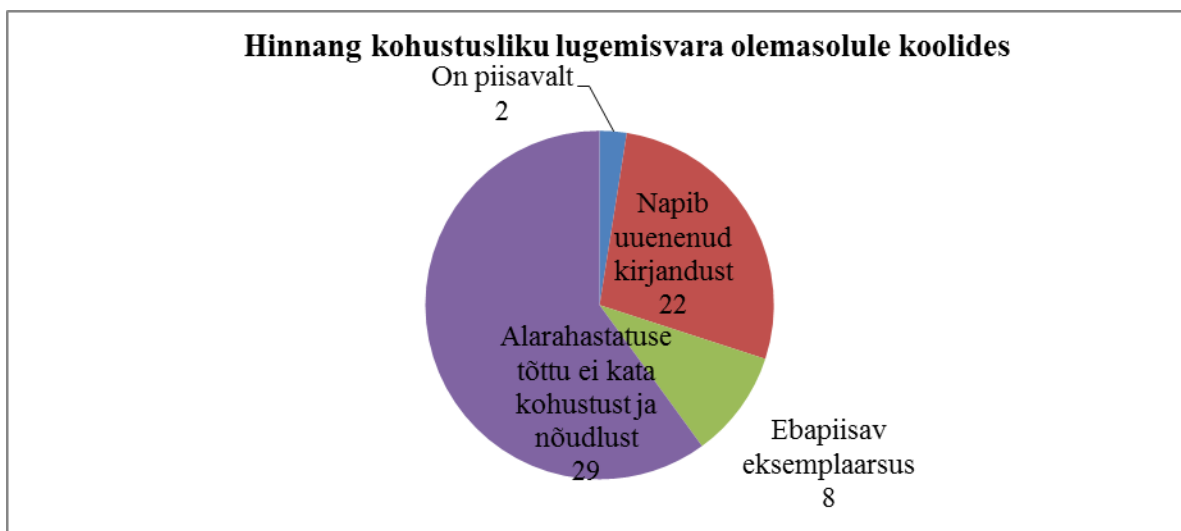
Küsitluses palutakse hinnata enim komplekteerimisel murettekitavaid probleeme. Valdavalt tekitas enim probleeme alarahastatus, mida kooliraamatukogude puhul nimetab 47 vastajat. (77%). See mõjutab nii õppekirjanduse valikut kui põhikogu täiendamist. Rahastatuse teemat soovitakse ka vabavastuste juures kõige enam kommenteerida.

Kooliraamatukogu jaoks teise olulise probleemina tõid 29 kooli välja kirjastuste liigse surve õppematerjali tellimises. Õpiku õppekavale vastavuse üle otsustab haridus- ja teadusministeerium. Vaadates kirjastajate nimekirju, näib et üks-kaks suuremat on juhtpositsioonil juba aastaid.

Kirjastustega seotud probleemid on omakorda seotud seadusest tulenevate vajakajäämistega, mida toovad esile 22 vastajat. Küsimustiku lõpuosas kommenteerivad raamatukoguhoidjad, et kirjastuste poolt pakutava ja seadusliku tellimise vahel on suur vahe. Eriti puudutab see ajalist tellimisperioodi, kuna kirjastused nõuavad tellimuste esitamist ajal, mil riiklikul tasandil alles otsustatakse õppematerjalideks antava raha hulka. Suur osa töötajatest näevad probleemseks ka kooliraamatukoguhoidja pädevust õppekirjanduse tellimisel. Kooliraamatukoguhoidjad peavad õppekirjanduse tellimisel olema suutelised hindama, kas alles planeeritavad kirjastatavad õppematerjalid vastavad uuele ainekavale ja rahuldavad õpetajate vajadused. Ka siin annab määrus ette komplekteerimise kooskõlastuse pedagoogide ja direktoriga, kes kahtlemata on oma ala valdavad spetsialistid. Tegelik olukord on siiski kujunenud selliseks, et kuna kogude koostaja isikuks on määratud raamatukoguhoidja, siis tuleb raamatukoguhoidjal olla lihtsalt raamatupidaja-ökonoomist, kes kalkuleerib rahaliste vahendite nappusel miinimumtellimusega, millega õpetajad kindlasti rahul ei ole.

Probleeme tekib oluliselt põhikogu komplekteerimises, kus KOV eraldab küll vajadusel koolidele raha, kuid kooliraamatukogu eelarvet pole eraldi ette nähtud. 2011.a sügisest rakendunud uued kirjanduse ainekavad nõuavad kirjandusõpetajatelt lisaks väärtuslikule klassikale rohkem nüüdisaegse kirjanduse tutvustamist, kuid soovituslike kirjandusteoste muretsemiseks ei piisa suurel osal kooliraamatukogudest raha.

Ankeetküsitluse vastanute hulgas tunnistavad peaaegu pooled koolid (29), et nende põhikogu ei suuda alarahastatuse tõttu kanda kohustust ja nõudlust. Palju kurdetakse uuema kirjanduse nappuse üle, ning esineb ka ebapiisavat eksemplaarsust. Vaid 2 kooli on oma põhikogu hetkeseisuga rahul. (vt joon. 2.2).

Joonis 2.2 Hinnang kohustusliku lugemisvara olemasolule koolides

Põhikogu komplekteerimise küsimuse kommentaarid tunnevad 2 vastajat puudust ilmuvate raamatute kohta käiva info suhtes. Tihti on raamatukogutöötajal raamatu tellimisel teada ainult pealkiri. Raskeks teeb selle olukorra ka ettetellimine, kuna siis on paljudel raamatutel tunduvalt soodsam hind kui hiljem ostes. Aga üsna raske on ette aimata, kas raamat oma hinda väärrib.

Koostööd õpetajatega hinnatakse tihedaks ainult 23 koolis, kuid kolm raamatukoguhoidjat tunnistavad, et koostöö õpetajaga puudub. (vt tabel 2.3)

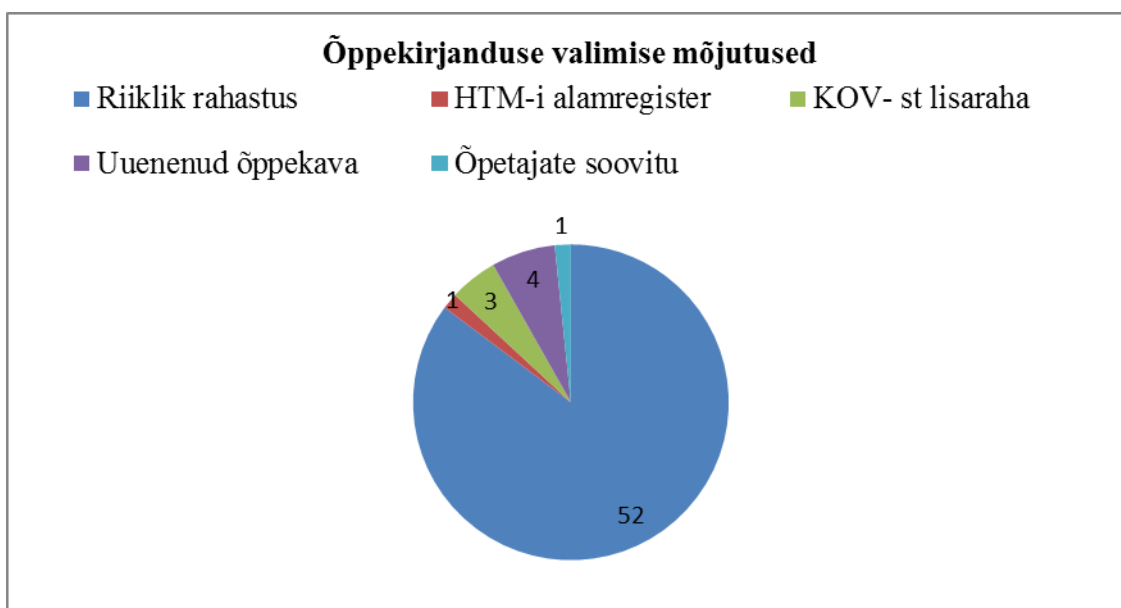
Hinnang koostööle viie palli süsteemis

	Vastajate arv
Hinne 5 (tihe koostöö)	23
Hinne 4	13
Hinne 3	18
Hinne 2	4
Hinne 1(koostöö puudub)	3

Tabel 2.3 Hinnang koostööle viie palli süsteemis

Olukorras, kus õppekirjanduse tellimiseks peaks raamatukoguhoidjatel olema absoluutne koostöö õpetajatega, et saavutada niigi vähestes majanduslikes võimalustes parim õppematerjalide valik, on selline vastuste hulk murettekitav. Kogude komplekteerimisel peaks raamatukoguhoidja olema kursis õpetajate plaanidega muuta õppetööd vaheldusrikkamaks. Eriti kui see puudutab kohustusliku kirjanduse uuenemist, temaatiliste projektide läbiviimist, mitmekesisema kirjanduse kasutamist, olümpiaadide- informiinide läbiviimist jne. Koostööd õpetajaga puudutava lisavastuse juures tuuakse välja ka meetodiliste materjalide probleem, mida viimasel ajal on küll leevendanud meetodiliste e-materjalide tasuta kasutuselevõtt. Samas märgitakse, et õpetajad tunnevad puudust lisamaterjalidest, paljud valdkonnad on puudulikult kaetud. Paraku ei soovi kirjastused toota spetsiifilisi materjale, mille puhul ei ole võimalik saada suurt müügitulu.

Eriti teravalt ilmneb rahanappus õppekirjanduse tellimisel, kus lausa 85% vastajaid võtab tellimuse koostamise aluseks eelkõige riikliku rahastuse (vt joon. 2.4).

Joonis 2.4 Õppekirjanduse valimise mõjutused

Õppekirjanduse kulud kaetakse riigieelarvest. Õppeasutuse eripäralt vastavad raamatukogu ruumid, sisustus ning rahalised vahendid kirjanduse ja muude infokandjatega pidevaks varustamiseks peab vastavalt Põhikooli- gümnaasiumiseadusele (2010) tagama õppeasutuse omanik. Kooliraamatukogusid finantseeritakse kooli eelarve kaudu ning finantseerimise allikateks võivad olla ka enda teenitud vahendid ja/ või annetused ning laekumised sihtfondidelt.

Õpekirjanduse valikul on teine oluline kriteerium uuenenud õppekavale vastavate õpikute tellimine, sellega seoses on kooliraamatukoguhoidjatel tekkinud hulgaliselt probleeme, kuna õpekirjanduse rahaliste otsuste tegemine ei ole alati koosõlas tellimisperiodiga. 2011 aasta novembris otsustas valitsus osaliselt katta uuenenud õpekirjandusele kulutatavaid summasid ja eraldas lisaraha aga kuna soodushindadega oli võimalik tellida vaid ettetellimisperiodil (kuni 01.12. 2010), siis olid õpikutele realselt kuluvad summad suuremad ning kogu rahaline planeerimine tuli loetud aja jooksul kiiresti ümber kalkuleerida. Seega oleks oluline, et taolised rahaeraldused oleks ette kavandatud ja kooliraamatukoguhoidjatele teatatud. Kuna tavaline on, et mitmeosalised õpikud ilmuvad terve õppeaasta jooksul (sealhulgas kevadel), siis ei saa 31. detsembri seisuga kulutada selleks aastaks planeeritud raha ja raamatukoguhoidjatel tuleb jäägis oleva raha eest paluda kirjastustel juba järgneva aastaks ettetellitud ja realselt olemasolevaid teavikuid osta. Raamatukoguhoidja on seega ökonomist- raamatupidaja, kelle põhitööks ettetellimisperiodil ja aasta lõpul kujuneb rahaline planeerimine ja kalkuleerimine.

Kohaliku omavalitsuse (edaspidi KOV) rahastamise abi peale õpekirjanduse tellimuse osas vastanute hulgas eriti ei loodeta.

Igas klassis õppeks vajalikud õpikud, tööraamatud ja töövihikud valib kool hariduse infosüsteemi õpekirjanduse alamregistrist. Ankeetküsitluse tulemusel selgub aga, et HTM-i alamregistris kajastuva õppematerjali valik on õpekirjanduse tellimise valikul reastuselt viimasel kohal. Selgituseks võib lisada, et kuigi seadus näeb ette õpekirjanduse valiku tegemist HTM-i infosüsteemi alamregistrist, siis realselt ei ole HTM-i alamregistris planeeritava õppeaasta kõikide uuenenud õppematerjalide osas sügisel mingit märget (tellimus aga tuleb esitada juba 1. detsembriks).

Alarahastatuse teemat kommenteerivad eraldi veel 17 raamatukoguhoidjat. Küsitakse (3 vastajat), miks ei võiks olla kooliraamatukogudel põhikogu osas samasugune pearahasüsteem nagu rahvaraamatukogudel? Mitmed kooliraamatukoguhoidjad on võrreldes varasemate aastatega sattunud väga kehva seisu, kuna põhikogu jaoks pole enam üldse raha eraldatud.

Piisava teeninduse tagamise lahendusena tuuakse välja koostöö nii ühes piirkonnas olevate rahvaraamatukogude kui ka maakonna kooliraamatukogudega. Suuremat kasutust võiks leida kooliraamatukogude vaheline laenus, mida võiks ühe küsitluses osalenud vastaja arvates reglementeerida. Näiteks õpikute osas on Valga maakonna kooliraamatukogudel väga tihe koostöö. Põhikogude osas on senine vahetuste koostöö jäänud pigem teatmeteoste ja meetodiliste materjalide juurde.

Vabavastuste juures toovad kolm raamatukoguhoidjat esile, et kool ei ole viimaste aastate jooksul rahastanud ühtegi kooliraamatukoguhoidja koolitusel ega õppepäeval osalemist. Kahtlemata on abiks erinevate kirjastuste õppepäevad kooliraamatukoguhoidjatele, kus tutvustatakse kavandatavat õppekirjandust. Palju aitaks kaasa ka kohalikes keskraamatukogudes- maakonnaraamatukogudes toimuvad regulaarsed kursused kooliraamatukogutöötajatele, mida oleks kindlasti palju lihtsam ja odavam organiseerida. Väga tänuväärne on olnud Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu kooliraamatukogude sektsiooni tegevus, kes pidevalt tegeleb vajaliku teabe jagamisega ja korraldab erialaseid teabepäevi ning seminare. Kõige kiiremini ja kergemini saada vastuseid paljudele küsimustele on kahtlemata kooliraamatukoguhoidjate eriala listis, mida kooliraamatukoguhoidjad pidevalt jälgivad.

Mitmetes vastustes leiti, et kooliraamatukogud peaksid saama HTM-is nõuniku, kes tegeleks ministeeriumis kooliraamatukogude küsimustega ning kellelt kooliraamatukoguhoidjad saaksid pädevat informatsiooni, kõigis kooliraamatukogusid puudutavates teemades.

Küsitluses märkisid 7 vastajat probleemseks õppematerjalide sagedast hilinemist. Lisaks eelnevatele probleemidele tuleb kooliraamatukoguhoidjatel ennustada ka õppematerjalide õigeaegset ilmumist. Kui ajaloo õpiku esimese osa ilmus oktoobris ja teist osa ning töövihikut ootavad õpilased märtsis, siis on selge, et õppetöö on täielikult häiritud. Siia võib näiteks juurde lisada, et 18. 05. 2012 jõudsid koolidesse 2011/2012 õppeaasta alguseks tellitud inimese- ja ühiskonnaõpetuse õpikud ja töövihikud. Kahel korral pakutakse lahenduseks tellimislepingute täiustamist koolide ja kirjastuste vahel, kus oleks fikseeritud ka võimalikud nõuded õppematerjalide hilinemise puhul.

Küsitluses vastajate hulgas pakutakse veel võimalikuks lahenduseks uue õppematerjali tellimist alles järgmisel aastal, kui teavik on realselt ilmunud ning seni ajada läbi vanadega. Kahjuks aga kerkib hind uute materjalide puhul aastaga väga palju.

Oluliste probleemidena tuuakse esile veel kogude paigutust ja hoidmist ning ruumide remondivajadusi, mis on tihti aluseks ka komplekteerimisprobleemidele.

Materiaal- tehnilisest poolest sätestab „Kooliraamatukogu töökorralduse alused“, et raamatukogu käsutuses peab olema vähemalt kolm ruumi: lugemissaal, raamatuhooldla ning õpikute säilitamise ja parandamise ruum. Sisustus ja kujundus peavad lähtuma lugeja vajadustest ja vastama tervisekaitse eeskirjadele. Samuti peab õpikeskus võimaldama kasutada erinevaid õpimeetodeid. (Haljamaa, 2003)

Probleemidena tuuakse veel esile raamatukoguhoidja suurt töömahtu õppematerjalide väljastamisel. Kui tegemist on suure kooliga ja koolis töötab ainult üks raamatukoguhoidja, siis

on raamatukoguhoidja nii komplekteerija, töötleja kui laenutaja. Õpikute tehniline töötlemine vastavasse elektroonilisse andmebaasi ning ka personaalne väljastus eraldi igale õpilasele on väga ajamahukas töö. RIKS programmiga õpikute laenutus on kooliti erinev. Õpikute kasutusaeg on aga tegelikult üsna väike (keskmiselt 4 aastat), seega kujuneb töömaht kevadel ja sügisel loetud päevade jooksul üpris suureks.

2.3. Olulisemad komplekteerimisprobleemid kooliraamatukogudes

Kooliraamatukogu komplekteerimine on vastutusrikas ülesanne, millest sõltub raamatukogu teenuste tase, tema roll õppekava toetamisel ning laste õpioskuste ja lugemisharjumuste kujundamisel. 2012. aastal koostatud seminaritöö keskendubki nendele teemadele, mis on seotud kooliraamatukogude komplekteerimise eripärast tulenevate probleemidega.

Ülevaate sellest, millised probleemid on eriti olulised, saadi nii küsitluse kui ka kooliraamatukogu komplekteerimist käsitleva kirjanduse põhjal.

Uurimistöö tulemusena võib öelda, et hoolimata kooliraamatukogude tööd korraldavatest määrustest ja seadustest, on komplekteerimisel esinenud hulgaliselt probleeme seadusandluse täitmisega. Põhikooli- ja gümnaasiumi seaduses on määratud õppematerjali valimine hariduse infosüsteemi õppekirjanduse alamregistrist. Nii erinevate artiklite kajastused kui küsitluses vastanud kooliraamatukoguhoidjate tegevus aga näitavad, et tegelikkuses ei saa seda seadust täita, kuna keegi ei võta vastutust õppematerjalide kandmisega nimetatud registrisse.

Palju probleeme tekitab ka seaduste ja määruste ajaline ebakõla reaalse tegevusega, millele on kooliraamatukoguhoidjad juba aastaid tulemusteta tähelepanu pööranud.

Uurimistööst ilmnes, et palju probleeme tekitab õppematerjale tootvate kirjastuste tegevus, millega avaldatakse liigset survet õppekogude komplekteerimisel. Õpikute komplekteerimine jäetakse sageli ainult kooliraamatukoguhoidja otsustada, vastutuse määr aga ei vasta enam raamatukoguhoidja pädevusele ega võimalustele.

Küsitlusest lähtuvalt selgus, et enamik kooliraamatukoguhoidjaid teeb õppematerjalide tellimuse lähtuvalt riigipoolsest rahastamisest. Sellele tuginedes võib arvata, et koostöö õpetajatega on kujunenud keskmiseks osaliselt ka rahastamisprobleemide tõttu, kuna õpetajate valikuid

õppematerjalide osas ei saa vähese raha tõttu täita. Küsitluses on esile toodud ka metoodiliste materjalide puudus, kuna KOV ei toeta enam isegi nende ostmist.

Riiklikus õppekavas rõhutatakse õpioskuste arendamise vajalikkust. Probleeme tekib oluliselt põhikogu komplekteerimises, kus KOV eraldab küll koolidele raha, kuid kooliraamatukogu eelarvet pole eraldi ette nähtud. 2011.a. sügisest rakendunud uued kirjanduse ainekavad nõuavad kirjandusõpetajatelt lisaks väärtuslikule klassikale rohkem nüüdisaegse kirjanduse tutvustamist, kuid soovituslike kirjandusteoste muretsemiseks ei piisa suurel osal kooliraamatukogudest raha.

Kuigi erinevatel põhjustel pole koolidesse võimalik kõiki vajaminevaid õpikuid muretseda, peavad raamatukogud tagama õppematerjalide kättesaadavuse. Seega selgus ankeetküsitlusest, et paljudel kooliraamatukoguhoidjatel on töö paremaks korraldamiseks välja kujunenud omavaheline vahetussüsteem, millega komplekteerimisprobleeme leevendada püütakse.

3. RVL KOOLIRAAMATUKOGUDES

3.1. RVL mõiste ja põhimõtted

Raamatukogu sõnastiku järgi on RVL lugejateeninduse üks vorme, mis seisneb raamatukogus puuduva teaviku (või selle koopia) tellimises teisest raamatukogust. Termin inglise keelne vaste on *interlibrary loan*, *interlibrary lending* või *interlending*, lühend *ILL*; vene keeles *межбиблиотечный абонемент*, lühend *МБА*; saksa keeles *Leihverkehr* või *Fernleihe* ja soome keeles *kaukopalvelu*. (Raamatukogusõnastik 2008 sub RVL)

Samas lisatakse ka, et RVL on originaalvormis teaviku laenutamine või teaviku (või selle osa) koopia edastamine ühest raamatukogust teise raamatukokku, mis ei ole sama juhtkonna alluvuses. Elektrooniliste teavikute vahendatud edastust arvestatakse elektroonilise dokumendiedastusena. EVS-ISO 2789:2007 (Raamatukogusõnastik 2008 sub RVL).

Raamatukogudevaheline laenutus on raamatukoguteenus, mida Rahvaraamatukogude seaduse kohaselt osutavad rahvaraamatukogud ja see seisneb puuduva raamatu või muu dokumendi tellimises lugeja soovil ja kulul raamatukogudevahelise laenutuse kaudu. (RTI 2007, 19, 93)

Kooliraamatukogude töökorralduses raamatukogudevahelisest laenutust ei kajastata. Siit tekib küsimus, kas ja mis määral kooliraamatukogud antud teenusevormiga üldse kokku puutuvad ning millest see on tingitud. Kuna kooliraamatukogude tööd korraldavates määrustes ega seadusandluses pole ühtki viidet RVL-ile, siis võib käesolevas töös vaadelda rahvaraamatukogudele väljatöötatud juhiseid ning võrrelda neid küsitluse põhjal kajastatava RVL-i toimimisega kooliraamatukogudes.

Nagu võib lugeda kooliraamatukoguhoidjate listist ning ilmnes ka hilisemas küsitluses, kasutatakse kooliraamatukogudes teavikute vahetust üsna sageli. Selleks on välja kujunenud omad meetodid, mis osaliselt kattuvad RVL-i põhimõtetega rahvaraamatukogudes, kuid nad pole reglementeeritud ning toimivad pigem omavaheliste kokkulepete alusel.

RVL-i töökorraldusest ja põhimõtetest võib lugeda varem kehtinud Raamatukogudevahelise laenutuse juhendist, mis on kinnitatud 1. 03. 1997.a kultuuriministri määrusega nr. 7 ning mille kohaselt on määratletud RVL kaudu teavikute tellimise, laenutamise ning saatmise kord. RVL-i eesmärgina on nimetatud võimalus saada lugejal teavikuid, mis tema poolt kasutatavas või antud teeninduspiirkonna raamatukogus puuduvad. RVL on kohustuslik kõikidele raamatukogudele olenemata kuuluvusest. Raamatukogudevaheliste laenutuste üleriigilisteks keskusteks olid juhendi kohaselt: Eesti Rahvusraamatukogu, Eesti Akadeemiline Raamatukogu, Tartu Ülikooli Raamatukogu, Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu, Eesti Meditsiiniraamatukogu, Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu, Lastekirjanduse Teabekeskus. Raamatukogudevahelise laenutuse keskused maakondades ja linnades olid vastavalt määrusele maakonna raamatukogud ja linna keskraamatukogud, kellele olid siis vastavalt jagatud ülesanded RVL-i töö korraldamisel. (RTL, 15. 03. 1999, 41, 552)

Kuni 2007. aastani juhinduti RVL-i töökorralduses peamiselt eelpool nimetatud juhendi põhimõtetest, kuid 2008. aastal hakkas kehtima Rahvusraamatukogu RVL standard RRS 5:2008, mis sai edasiseks aluseks RVL-i teenuse korraldamisel.

Kuna standardi väljatöötamisel võeti üle palju põhimõtteid eelnevast juhendist, siis nüüd kaotati eelpool nimetatud raamatukogudelt RVL-i keskuseks olemise kohustus, sest elektrooniliste vahendite areng on nüüd toonud raamatukogudele võimaluse ise andmebaasidest järele vaadata, millises raamatukogus lugeja poolt soovitud teavik asub ja teostada tellimus nii kodu- kui välismaalt. (Raamatukogudevahelise...2008)

Samas võin oma kogemuste põhjal välja tuua, et Eestis pole seni veel kõik raamatukogud (sh. ka kooliraamatukogud) suutnud endale raamatukoguprogrammi muretseda, mistõttu pole nende kogusid ka võimalik elektroonilistest andmebaasidest vaadata. Sageli ei kanta ka paljudes koolides õppematerjale raamatukoguprogrammi ning elektrooniliselt polegi võimalust õpikute olemasolu näha.

RVL-i töö korraldamiseks on 2008. aasta septembris kehtima hakanud Eesti Rahvusraamatukogu Raamatukogudevahelise laenutuse standard RRS 5:2008. Põhimõtted ja üldnõuded. Interlibrary lending – Principles and general requirements. Kinnitatud Eesti Rahvusraamatukogu peadirektori käskkirjaga 12. septembril 2008. aastal nr 47 ja avaldatud RRI võrguväljaandena. Standard on mõeldud kõikidele Eesti raamatukogudele RVL-i teel teavikute ja koopiate tellimisel ning teiste raamatukogude RVL-i tellimuste täitmisel, samuti raamatukogu oma dokumentide (kasutuseeskirja, RVL juhendi jne) koostamisel. Standard sätestab RVL-i põhimõtted ning üldnõuded RVL-i teel teavikute ja koopiate tellimisele ning teistelt raamatukogudelt saadud tellimuste täitmisele, olenemata raamatukogu tüübist. RVL-i teenuse osutamisel teevad raamatukogud koostööd paljude raamatukogudega nii Eestis kui ka välismaal. RVL-i süsteemi tõhusaks toimimiseks on vaja kokku leppida põhimõtetes ja üldnõuetes raamatukogudevahelisel suhtlemisel ning teha need kättesaadavaks kõigile raamatukogudele. (Raamatukogudevahelise...2008)

Soovitused oma riigis RVL-i süsteemi loomiseks ja tulemuslikuks toimimiseks on esitanud Rahvusvaheline Raamatukoguühingute ja -asutuste Liit IFLA dokumendis “Model National Interlibrary Loan Code”. (2001)

Raamatukogudevahelise laenutuse standard on koostatud eespool mainitud IFLA dokumendi, 2007. a aprillini kehtinud raamatukogudevahelise laenutuse juhendi (RTL, 15.03.1999, 41, 552) ning eri tüüpi raamatukogude töötajate praktilise kogemuse põhjal.

Raamatukogudevahelise laenutuse eesmärk on teha kasutajale kättesaadavaks ka need kodu- ja välismaised teavikud, mis tema poolt külastatavas raamatukogus puuduvad. RVL-i teel on võimalik tellida teavikuid ajutiseks kasutamiseks ja koopiaid, mis tagastamisele ei kuulu. RVL-i teenust osutavad kõik Eesti raamatukogud olenemata tüübist. Teenuse osutamine ja selle tingimused (sh rahalised kohustused ja makseviisid) tuleb avalikustada. Igal raamatukogul on õigus tellida teavikuid RVL-i teel mis tahes Eesti või välismaa raamatukogust. Tellimisel välismaa raamatukogudest tuleb juhendada Rahvusvahelise Raamatukoguühenduste ja -asutuste Liidu (IFLA) rahvusvahelise RVL-i reeglitest.

RVL-i teel üldjuhul ei laenutata: heli- ja videosalvestisi; kaarditeavikuid; käsikirju ja käsikirja õigustes avaldatud materjale (sh diplomi-, bakalaureuse- ja magistritööd); perioodikaväljaandeid; sundeksemplare ja arhiivkogu teavikuid; suureformaadilisi raamatuid; teatmeteoseid. Eeltoodud loetelu võivad raamatukogud muuta vastavalt oma võimalustele. (Raamatukogudevahelise...2008)

Oma praktika põhjal võin siiski väita, et küllalt sageli on koolides korraldavatel olümpiaadidel ning erinevatel infootsingu võistlustel tarvis kasutada just teatmeteoseid, heli- ja videosalvestisi, ajakirjandust ning suureformaadilisi raamatuid. Seni vajaminevad teavikud olen saanud nii kooli- kui rahvaraamatukogust.

RVL-i teenuse eest riigisisesele teenustasu ei rakendata. Vastavalt raamatukogus või raamatukogule kehtestatud korrale kaetakse postikulud raamatukogu või kasutaja kulul. Võimalusel tuleks rakendada IFLA soovitus raamatukogudevaheliste arvelduste vältimiseks, kokku leppides, et teavikute ja koopiate saatmiskulud tasub täitja-raamatukogu ning teaviku tagastamise kulud tellija-raamatukogu. Koopia valmistamise eest võib täitja- raamatukogu nõuda tasu vastavalt raamatukogus kehtivale hinnakirjale. Posti teel saadetavad ja tagastatavad teavikud pakitakse turvapakendisse ning vormistatakse tähtsaadetisena (maksikirjana). (Raamatukogudevahelise...2008)

Hiljem väljatoodud küsitluse analüüsis on näha, et üldjuhul kooliraamatukogud posti teel RVL-i kättetoimetamist ei poolda, pigem kasutatakse muid kohaletoimetamise mooduseid.

Raamatukogudevahelise laenutuse standardis on kirjas, et RVL-i teel tellitud teavikud on kohalkasutuseks, kui täitja-raamatukogu on nii määranud (2008). Kuna kooliraamatukogudes laenutatakse väga sageli just õpikuid, siis see punkt üldjuhul koolides ei kehti.

RVL-i teel elektrooniliselt saadud artiklikoopiast tehakse kasutajale koopia paber kandjal, mille järel elektrooniliselt saadud koopia fail kustutatakse arvutist. Elektroonilisel kujul võib kasutajale artikleid edastada täitja-raamatukogu loal.

RVL-i nõustamiskeskused on Eesti Rahvusraamatukogu ja Tartu Ülikooli Raamatukogu. RVL-i nõustamiskeskused osutavad raamatukogudele abi teavikute bibliograafiliste andmete ja leidumuse väljaselgitamisel, välismaa raamatukogudest tellimisel, raamatukogutöötajate RVL-i alasel koolitamisel jms.

Tellimuste esitamisel tuleb lähtuda raamatukogudevahelise laenutuse põhimõtetest ja järgmisest:

- Raamatukogu tellib teavikud kasutaja tellimuse alusel.
- Tellimuse esitamisega võtab kasutaja endale kohustuse kanda teaviku tellimisega seotud kulud.
- Tellija-raamatukogu peab kontrollima ja täpsustama tellitava teaviku bibliograafilisi andmeid ning leidumust teistes raamatukogudes elektronkataloogide jt otsinguallikate abil.

- Iga teaviku või koopia kohta täidab tellija-raamatukogu eraldi tellimisvormi. Tellitava teaviku kohta märgitakse autor, pealkiri, ilmuniskoht ja -aasta ning standardnumber. Mitmeosalise teose puhul märgitakse ka soovitud köite number.
- Tellitava koopia kohta märgitakse artikli autor ja pealkiri, samuti allika (ajakirja, ajalehe, kogumiku) nimetus, aasta, number ja leheküljenumbri. Andmed teaviku kohta esitatakse keeles, milles teavik on ilmunud. Kirillitsas andmed võib teisendada ladina kirja. Kui mingil põhjusel pole võimalik andmeid esitada keeles, milles teavik on ilmunud, tuleb märkida, mis keeles teavikut või koopiat soovitakse.
- Tellimus peab sisaldama tellija-raamatukogu täpse postiaadressi ja kontaktandmed
- Tellija-raamatukogu peab kasutajalt saadud tellimuse edastama 1–2 tööpäeva jooksul.
- Tellimuse esitamisel tuleb eelistada kiiremaid mooduseid: tellimisvormi täitmine täitja-raamatukogu veebisaidil, tellimuse saatmine e-posti teel, faksiga jm.

Tellimuste täitmisel tuleb lähtuda raamatukogudevahelise laenutuse põhimõtetest ja järgmisest:

- Teisest raamatukogust saadud RVL-i tellimus tuleb täita üldjuhul 2 tööpäeva jooksul tellimuse saamisest, või informeerida tellija-raamatukogu selle mittetäitmise põhjustest.
- Kui teavik on välja laenutatud, võib täitja-raamatukogu panna tellimuse järjekorda, kui tellija-raamatukogu seda soovib.
- Kui tellimuse saanud raamatukogust soovitud teavik puudub, aga on teada, millisest raamatukogust seda on võimalik saada, tagastatakse tellimus koos informatsiooniga teaviku asukoha kohta.
- Juhul, kui teaviku või koopia kasutamisega kaasnevad piirangud seoses autoriõiguse- või litsentsitingimustega, peab täitja-raamatukogu teaviku saatmisel tellija-raamatukogu sellest informeerima.
- Teaviku kasutamise tähtaja määrab täitja-raamatukogu. Tähtaja määramisel tuleb arvestada teaviku saatmisele, kasutamisele ja tagastamisele kuluvat aega. Tähtaja pikendamise võimaluses lepitakse kokku eraldi.
- Saadetavale teavikule lisatakse andmed tagastamistähtpäeva ja tagastamise aadressi kohta ning tellimuse number.

(Raamatukogudevahelise... 2008)

Käesolevas töös uuritud küsitluse ning oma senise kogemuse põhjal võib siiski väita, et tellimuste esitamisel ja täitmisel rakendavad kooliraamatukogud oma väljatöötatud meetodeid.

Üldjuhul jääb kooliraamatukogudes tellimuste esitamine ja täitmine siiski omavahelise kokkuleppe alusele, mis võib mõnes eelpool nimetatud punktis ka kattuda. Kuid kindlasti leidub kooliraamatukogusid, kes on RVL-i osa oma raamatukogu eeskirjades täpselt sätestanud, kuna küsitluse vastuste põhjal ilmnes, et osa kooliraamatukogusid pakub RVL- teenust ka oma kasutajatele.

Teaviku tagastamisel toob Raamatukogudevahelise laenutuse standard välja, et lähtuda tuleb raamatukogudevahelise laenutuse põhimõtetest ja järgmisest (Raamatukogudevahelise...2008):

- RVL-i teel laenutatud teavikute säilivuse ja õigeaegse tagastamise eest vastutab tellija-raamatukogu.
- Tellitud teaviku kaotamisel või rikkumisel asendab tellija-raamatukogu selle sama teavikuga või tasub selle maksumuse vastavalt täitja-raamatukogu poolt määratud hinnale.

Ka kooliraamatukoguhoidja tunneb nimetatud punktis suurt vastutust, kuna õpikuid laenutatakse üldjuhul õppeaastaks ning kasutatakse väga aktiivselt, siis on laenutatud õpiku heas korras tagastamine tihti üsna problemaatiline.

Statistikat RVL-i kohta kogutakse riiklike statistiliste vaatluste loetelus vastavale raamatukogutüübile ette nähtud näitajate osas. Kooliraamatukogudes toimuva raamatukogudevahelise laenutuse kohta andmeid ei koguta ja statistikat selle kohta ei kajastata.

Paljudes riikides on kasutusel veebipõhine rahvusvaheline kooliraamatukogude haldamise ja teabe süsteem OLIVER. OLIVER koondab endas mitmeid funktsioone, on kättesaadav mitte ainult kooliraamatukoguhoidjatele vaid ka õpilastele, õpetajatele ning lapsevanematele. Võrgustik annab võimaluse näha erinevate koolide ressursse ning hõlbustab seega kooliraamatukogudevahelist laenutust. (Laferla 2008)

Kooliraamatukogude automatiseerimise tarkvara süsteem OLIVER on kasutusel ligi sajas riigis – näiteks Maltal, Inglismaal, Uus- Meremaal Austraalias). Programmiga on liitunud ka ülikooliraamatukogud. (Library Automation Software For School Group Libraries 2007)

Seega on programmiga liitunud sealsete kooliraamatukogude kogudest väga hea ülevaade. Eesti kooliraamatukogude jaoks on RVL-i alase teabe hankimise (näiteks teavikute olemasolu) oluliseks kohaks kooliraamatukoguhoidjate list, mille kaudu infot küsitakse, kuna paljudel kooliraamatukogudel puudub senini raamatukoguprogramm.

3.2. RVL-i temaatika kooliraamatukoguhoidjate listis

Töötan Valga Gümnaasiumi kooliraamatukogu juhatajana ja olen liitunud kooliraamatukoguhoidjate listiga, kuhu sageli pööratakse abipalvega saada laenuks õpikuid teistelt raamatukogudelt. Kooliraamatukoguhoidjate listi kasutamine käesolevas töös on oluline eelkõige seetõttu, et kooliraamatukoguhoidjatele on see oluline foorum, kus kajastatakse kõiki uuendusi ja arutatakse kõiki olulisemaid probleeme ning pakutakse välja võimalikke lahendusi. Samas suhtlevad seal kõige aktiivsemad kooliraamatukogu töötajad, kelle arvamused on oluline.

Kuna kooliraamatukogude esmaseks ülesandeks on õpilaste ja õpetajate varustamine õppetööks vajalike materjalidega, siis ilmnes just listi kaudu, et erinevate õpikute laenutusega püüavad kooliraamatukoguhoidjad aastaringselt komplekteerimisprobleeme lahendada. Tähelepanekute fikseerimiseks jälgisin 2013. aasta jaanuarist kuni aprillini kooliraamatukoguhoidjate listis kajastuvat raamatukogudevahelise laenutuse küsimustes toimuvat kirjavahetust.

Kuigi periood, mil ma kooliraamatukoguhoidjate listis vastavaid postitusi jälgisin oli õppeaasta teine pool ja laenutuspalveid laekus päris palju, on kõige tihedam vahetusaeg ka hilisema küsitluse põhjal ikkagi õppeaasta algus. Laenutus- ning vahetuspalveid kajastati jaanuarist aprillini 2013.a 36-1 korral. Abipalveid esitati peamiselt gümnaasiumi õppematerjalide osas, kuid esines ka paar põhikooli laenutussoovi.

Samas ei saa läbiviidud küsitluse andmete põhjal väita, et kogu laenutustegevus toimuks ainult kooliraamatukoguhoidjate listi kaudu, seega võib vaid oletada, et koolide tegelik laenutustegevus on veel aktiivsem.

Otseselt ei saa sellist laenutus- vahetustegevust võrrelda rahvaraamatukogudes kasutajatele pakutava RVL teenusega, kuna siin püütakse enamasti nimetatud tegevusega lahendada komplekteerimisprobleemidest tulenevat õppematerjalide varustatust (mille tagamine on pandud kooliraamatukogu esmaseks ülesandeks), mitte ei täideta niivõrd kasutajate tellimusi.

Kuigi kõikide koolide postitustest ei selgunud, mitut eksemplari nad vajavad, lugesin kirjas olevate laenutuste sooviks 254 eksemplari ja 31 erinevat nimetust.

Õpikute äraandmise kuulutustes polnud ka kõigis täpseid koguseid ja nimetusi esile toodud, kuid kirjas olevate erinevate nimetuste arvuks oli 9 ning koguseks 172 eksemplari.

Üldiselt ei nimetatud vahetus- või laenutustegevust RVL-iks, vaid abipalveks laenutada erinevaid, puuduolevaid õpikuid. Pooltel juhtudel oli kirjas laenutuse soov kevadeni või õppeaasta lõpuni, kuid märkimist väärib asjaolu, et peaaegu pooltel juhtudel sooviti õppeaasta lõpuni saada kasutamiseks klassikomplekti jagu õpikuid. Tekib küsimus, kuidas on planeeritud õppetegevus, kui nõutavaid teavikuid ei ole seni saadud ning pole kindel, et neid kevadelgi enam saada on? Mõne nimetuse puhul võib siiski ka oletada, et tegu on ilmselt eksamiteks valmistumisega.

Osadest laenutust paluvatest kirjadest oli aga näha, et probleemid on tekkinud õpilaste suure liikuvusega, kuna laenutada soovivate õpikute hulk oli 1-6 eksemplari.

2 kooliraamatukoguhoidjat soovisid täiendada oma kogusid järgmiseks õppeaastaks ja esitasid oma soovid juba varakult.

Nagu juba ilmnes eespool toodud seminaritöös, valmistab senini muret üleminek uuele õppekavale ja õpikute muutus. Sellega seoses uuris üks kool, kas oleks võimalik osta erinevatelt kooliraamatukogudelt uuenenud töövihikuid, kuna vanad töövihikud ei sobi uue õpikuga kokku, kirjastuses aga on uuenenud töövihikute tiraaž läbimüüdud. Paraku võib siin seminaritöö uuringute ning oma praktika põhjal öelda, et sügisel (enne tellimisperioodi toimuvatel kirjastuste teabepäevadel), tutvustatakse uusi materjale, mille sisu ei pruugi vastata hiljem lubatule ja nii tekivad sageli sarnased olukorrad.

Võrreldes varasemate aastatega võib märgata erinevust selles, et kui varem pakuti kevadeks seismajäänud materjale tasuta, siis nüüd üritatakse neid maha müüa. Lubati küll hinnaalandust kuni 50% või hinnakokkulepet, kuid siiski võib arvata, et eesmärgiks pole rahateenimine vaid pigem mittevajalikest teavikutest vabanemine.

Leidus ka kolm kooli, kes pakkusid oma vanu õpikuid tasuta äraandmiseks. Nimetatud moodus on eriti tänuväärne. Kuna uuenenud õppekavale vastavaid õpikuid kõikides ainetes veel pole, siis ongi õpetajatel vaja kombineerida erinevaid õppematerjale, kasutades ühes klassis mitme klassi õpikuid.

Vaatluse põhjal ei selgu, kas soovitud tehingud ka teoks said. Üldiselt on tavaks kujunenud, et edasised kokkulepped saavutatakse listiväliselt, et mitte risustada kõikide maili -postkasti. Samas on levinud, et kui soovitud laenutust ei saada, siis postitakse mõne aja pärast uus vastavasisuline kiri. Kolmel korral võib korduva postituse põhjal arvata, et soovitud teavikuid ei õnnestunud ilmselt saada.

Eraldi võiks veel märkida, et esines üks kool, kes nelja kuu jooksul postitas 6 abipalvet, neist vaid üks oli korduv. Teiste abile lootma jäädes on kahtlane, et kõik nõutavad õpikud leida suudetakse.

Nimetada võib ka metoodiliste materjalide õpetajatele laenutamist, mida palutakse paaril korral. Samas on siit näha, et kuigi oleks kahtlemata lihtsam õpetaja ise vastavat teavikut hankima saata, siis tegeleb sellega ikkagi kooliraamatukoguhoidja.

Kokkuvõtvalt võib vaatluse põhjal väita, et laenutustegevus toimub aktiivselt ka kevadel ning eksemplaride arv on õppetöö toimumise aja kohta üsna suur, kuna õpilased on järelkult hetkel ilma õppevahenditeta. Kuigi kevadine listi jälgimine oleks eeldanud rohkemat eksamiteks valmistumiseks vajalike teatmeteavikute laenutust, seda vaatluse põhjal öelda ei saa, põhilised laenussoovid olid siiski õpikud.

3.3. Kooliraamatukoguhoidjate ankeetküsitlus, analüüs ja järeldused

3.3.1. Ankeetküsitluse valim ja metoodika

Anonüümne ankeetküsitlus viidi läbi 2013. aasta kevadel (19. märtsist kuni 15. aprillini 2013). Selleks kasutati Google Docs Form tehnoloogiat ja kooliraamatukoguhoidjate internetipõhist listi. Just kooliraamatukoguhoidjate listis (mis on kooliraamatukogude töötajatele oluline info saamise ja jagamise koht) jäid silma erinevate kooliraamatukogude teavikute vahetus- ning laenus- ning siit tekkis huvi uurida, kas ja kui palju tänapäeva kooliraamatukogud raamatukogudevahelise laenutusega üldse tegelevad. Kindlasti ei kata antud küsitlus tervikuna praegu muutavas haridusvaldkonnas kõiki võimalikke kooliraamatukogude olukordi, kuid siiski võib nimetatud listi kasutades teada saada just aktiivselt RVL-iga tegelevate raamatukoguhoidjate arvamust.

Küsimustik jõudis ERÜ kooliraamatukoguhoidjate sektsiooni juhatuse liikme Laine Lindvesti (listi veebihaldaja) sõnul u 400 kooliraamatukoguhoidjani (sh ka huvikoolide ja kutsekoolide raamatukogud). Esialgu laekus vastuseid 79. Meeldetuletusega andsin veelkordse võimaluse vastata neil, kes mingil põhjusel seda seni teinud polnud, kuid enam suurt hulka vastajaid ei lisandunud. Vastuseid laekus kokku 84 ehk 21% kõikidest listiga liitunud kooliraamatukogudest.

Listis kirjutas vastu ka kolm kooliraamatukogutöötajat, et nemad kooliraamatukogudevahelise laenutusega ei tegele ning nende arvamusi siin esindada ei saa.

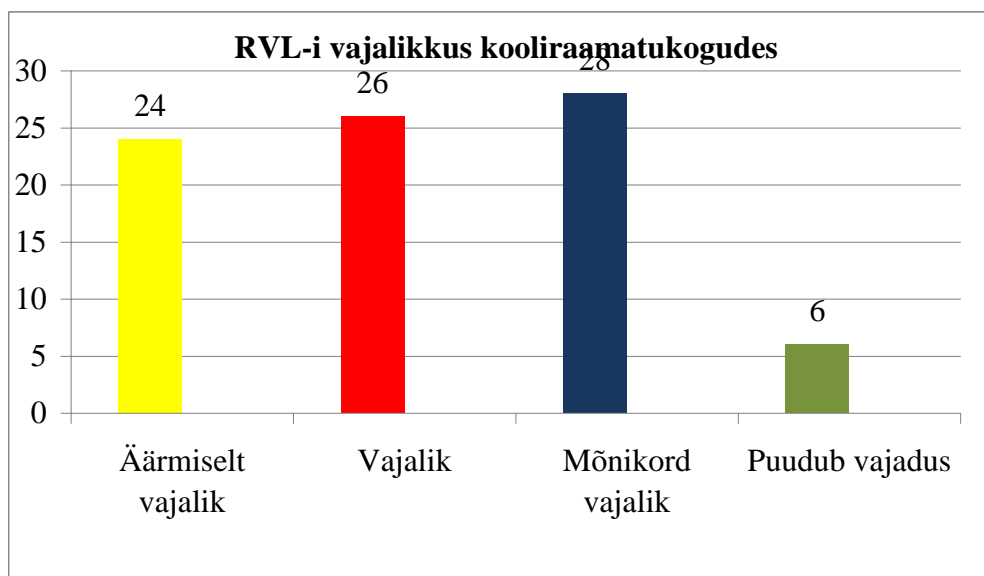
Küsimustiku veebivorm koosneb 23st küsimusest, kus antakse ülevaade RVL-i kasutamisest kooliraamatukogudes. Töös kirjeldatakse RVL-i töökorraldust ja koostööd teiste kooli- ja rahvaraamatukogudega ning palutakse kooliraamatukoguhoidjatel analüüsida ja esile tuua RVL-i põhjustavaid tegureid. Saadud küsimustiku vastuste põhjal võib analüüsida ja hinnata RVL-i seost õppe- ja põhikogude komplekteerimisel ettetulevate probleemidega, mis on ka aluseks uurimustöös püstitatud eesmärgi täitmiseks (vt lisa 2).

3.3.2 Ankeetküsitluse tulemused ja analüüs

Vastused peegeldavad eelkõige gümnaasiumide/ keskkoolide aga ka põhikoolide raamatukogude olukorda, siin ei saa väikese vastanute arvu põhjal teha järeldusi algkoolide-, huvikoolide- ja kutseõppekeskuste raamatukogude kohta. Natuke üle poole vastanutest (56%) töötab gümnaasiumide- keskkoolide raamatukogudes, põhikoolides töötab 28 vastajat ehk (35%). Üks gümnaasiumi kooliraamatukoguhoidja oli pidanud vajalikuks märkida, et tulevast õppeaastast muutub tema kool põhikooliks. Vaid 1 vastaja oli algkooli raamatukogust ja mõned vastajad kutseõppeasutuse raamatukogust.

Kuigi kooliraamatukogu töökorralduse alustes puudub kohustus täita RVL teenust, on seda töökorraldust kasutanud valdav enamik (81%) vastanutest. 16 vastajat, kelle hulgas on 7 põhikooli, 8 gümnaasiumi/ keskkooli ning üks kutseõppeasutus, ei ole RVL-i pidanud oma töös seni kasutama. (Samas ei nimetata siin näiteks õpikute vahetust alati RVL teenuseks.)

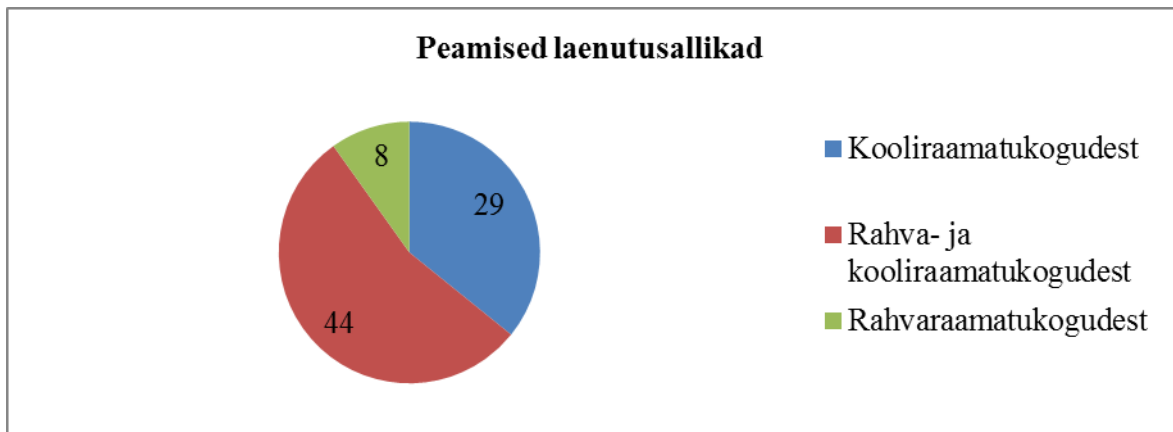
Antud küsimustikus palutakse hinnata RVL-i vajalikkust kooliraamatukogus. Kõige rohkem, 28 vastajat märgivad, et kooliraamatukogus on RVL mõnikord vajalik. Tooksin siin välja just hilisemates küsimustes selgunud õpikute laenutuse, mis tuleb ette olukorras, kus õpilasi on mõnel aastal rohkem, kui on hetkel vajaminevaid õpikuid koolikogus. (vt joon. 3.1)

Joonis 3.1 RVL-i vajalikkus kooliraamatukogudes

Päris suur osa vastanutest leiab, et RVL kooliraamatukogus on äärmiselt vajalik. 26 vastajat hindab RVL-i kooliraamatukogus vajalikuks ning vaid mõne vastaja arvates puudub vajadus täiesti. Seega ei saa siinsete vastuste põhjal kahelda RVL-i vajaduses kooliraamatukogudes.

Enam kui pool vastanutest 54% (44 vastajat) on kasutanud nii kooli- kui rahvaraamatukogude abi. 29 vastajat on piirdunud kooliraamatukogudega. Nagu juba selgus seminaritöö küsitluse vastustes, on siingi võimalik järeldada, et õpikuabi saadakse kooliraamatukogudelt, kuid põhikogude osas tuleb sageli kasutada ka rahvaraamatukogude abi, kuna põhikogude puhul valitsevad koolides veelgi suuremad komplekteerimisprobleemid. (vt joon. 3.2)

Joonis 3.2 Peamised laenutusallikad

Vaid mõned kooliraamatukogud on seni pidanud laenutama teavikuid ainult rahvaraamatukogudelt.

Küsimusele „Millest on Teie arvates põhiliselt tingitud senine RVL-i vajadus kooliraamatukogudes?“ tõi ka kõige pikemaid ja erinevamaid vastuseid. Siiski leidis väga suur hulk (55 vastajat), et peamine RVL-i vajadus kooliraamatukogudes ongi just tingitud õpikute laenutusest. 15 vastajat märgivad samas, et antud olukord on enamjaolt tekkinud sellest, et õpilaste arv ei ole õpikute muretsemise ajal prognoositav ja palju probleeme tekitab ka õpilaste suur liikuvus õppeaasta jooksul. Nn. pearaha on õpilase kohta, kes hetkel õpib, kuid järgmisel aastal võib tulla rohkem õpilasi ja nii pole võimalik muretseda piisaval arvul õpikuid. Üks vastaja toob välja lausa terve klassikomplekti (20 õpilase) liikuvuse, mis on tekitanud vajaduse õpikuid laenutada, kuna üheks õppeaastaks ei ole otstarbekas nii palju õpikuid osta.

Teise vastaja arvates on aga viimasel ajal mõnedel koolidel lausa trendiks kujunenud raha kokkuhoidmine „ning selle asemel, et õpikuid juurde osta, nuiatakse neid igal aastal teistelt koolidelt“. See viitab asjaolule, et kooli õppekogu on valedel alustel komplekteeritud ja nõrдинud kooliraamatukoguhoidja nimetab seda lihtsalt nahaalsuseks.

Tuues paralleele seminaritööga valmistab ka siin õpikute puudusel muret uus õppekava. Õpikute laenutuse korral nimetatakse mitmel korral, et uus õppekava nõuab uusi õpikuid, mida veel ei ole. Mõnes aines on tekkinud olukord, kus uue õppekava kohaselt kasutavad ühte õpikut mitu klassi. (Näiteks Eesti ajalugu käsitletakse nüüd nii 10.klassis kui 12. klassis, õpikuid jagub aga vaid 12. klassile.) Samuti tuuakse õpikute laenutuse juures esile õpetajate erinevad eelistused. 3 vastajat nimetavad ka õpikute laenutuse põhjustajana õpikute vananemist ning aegumist.

Kuigi nagu ilmnes juba seminaritöös, et õpikute puudus on üldiselt tingitud rahapuudusest, toob siiski veel üsna suur osa (32 vastajat) ka RVL-i peamise tekkepõhjusena otseselt välja raha puuduse või vähesuse. Raha puudus valitseb nii õppe- kui põhifondi osas. Mõni kool tunnistab, et pole rahapuudusel põhifondi juba mitu aastat suutnud täiendada. Üks kooliraamatukoguhoidja aga tunnistab, et on pidanud ka põhifondile määratud raha õpikutele kulutama.

Enamasti jääb raha puuduse taha ka ebapiisav eksemplaarsus, mida toob RVL-tekkitajana esile 21 vastajat. Ühe vastaja sõnul on probleem ka selles, et koolis ei ole kokku lepitud ühtselt loetavaid raamatuid ning iga õpetaja nõuab oma lektüüri lugemist ning eri õpetajate soovide järgi kogu komplekteerida on raske ning tihti ka võimatu. Kohustusliku või soovitava kirjanduse muretsemine on 14 vastaja arvates tinginud RVL-i tekke koolikogudes. Mitu kooliraamatukogu aga laenutavad tihti ka uuemat ilukirjandust, seda küll peamiselt rahvaraamatukogudelt.

Uurimistööd ja olümpiaadid tingivad RVL-i tekke 14 vastaja arvates. Paraku saab siin loota enamasti vaid rahvaraamatukogude abile, kuna eksamite ja olümpiaadide ajad on koolides tihti kattuvad ning siis on materjalidest koolides niigi puudus.

Teatmeteoste ja liigikirjanduse puudumine pole seni eriliseks probleemiks kujunenud, seda nimetavad RVL-i tekkepõhjuseks vaid mõned vastajad. Samas on juba RVL-i käsitlevas Eesti Rahvusraamatukogu Raamatukogudevahelise laenutuse standardis (RRS 5:2008) märgitud, et teatmeteoseid raamatukogud üldjuhul ei laenuta (Raamatukogudevahelise...2008). Oma praktikas olen siiski alati saavutanud Valga Keskraamatukoguga kokkuleppe, kui nimetatud vajadus esineb.

Esile on toodud ka õpetajatele meetoodiliste- ning enesetäiendamiseks vajalike materjalide laenutamist. Nagu ilmnes juba seminaritöös, on meetoodiliste materjalide puudus tihti tingitud kirjastuste väikestest tiraažidest, seega ongi vajalikku meetoodilist materjali võimalik saada ainult teistest kooliraamatukogudest.

Osade vastajate arvates on RVL-i tekkepõhjus tingitud ka ruumide puudusest, kuna lihtsalt pole kohta, kus kõike vajaminevat hoida. Samas võib märkida ka kooliraamatukoguhoidjate listis olevaid sagedasi kuulutusi, mis pakuvad neile enam mitte vajaminevaid teavikuid samadel põhjusel.

Kuna kooliraamatukoguhoidjatel on RVL välja kujunenud iseseisvalt ning vastavat korraldust toimimiseks antud pole, näivad kooliraamatukoguhoidjad sellega enamasti hakkama saavat.

Lausa 74% vastanutest arvavad, et RVL ei pea kooliraamatukogudes olema ametlikult reglementeeritud. 22 vastajat leiavad siiski, et ametlikult määratud korraldused aitaksid neil tööd paremini korraldada.

Kuigi õpikute laenus on koolides tõsine probleem, leidis 57% vastanutest, et neil on esinenud vajadus laenutada ka muid teavikuid. 29 vastajat on seni puudust tundnud ainult õpikutest. Vaid mõned vastajad on oma õpikutega hakkama saanud ja on pidanud laenutama muid materjale.

Küsimusele laenutatavate eksemplaride arvu kohta ei selgu midagi eripärast, ülekaalukas osa vastajatest (78%) laenutavad/ laenavad korraga mõned puudujäävad eksemplarid. Samas tunnistavad 11 vastajat, et ette on tulnud ka terve klassikomplekti õpikute laenutust. Vaid üksikud vastajad ei ole pidanud kunagi korraga laenama ega laenutama rohkem kui ühe õpiku korraga.

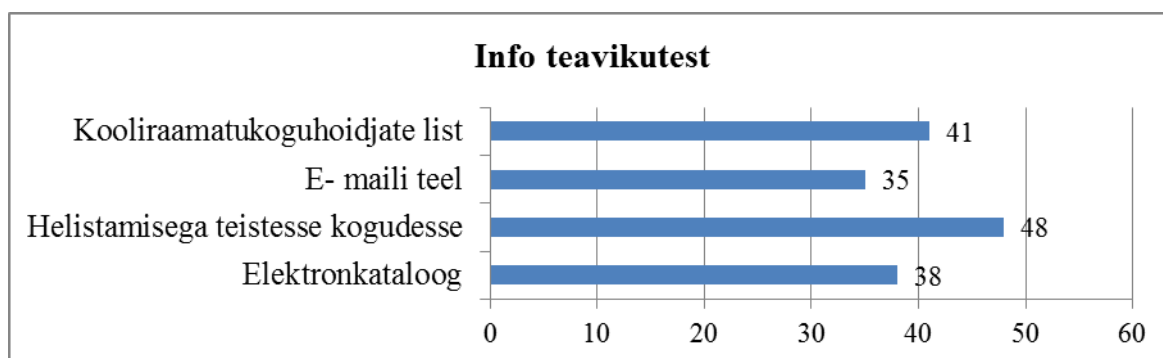
Kõige aktiivsemalt toimub kooliraamatukogudevaheline laenus õppeaasta algul. Enamik vastanutest (68 kooliraamatukoguhoidjat) on vastuseks valinud: augusti lõpp; september; õppeaasta algus. Need vastusevariandid on peaaegu ühtlaselt jagunenud nii põhikoolide kui gümnaasiumite- keskkoolide vahel. 11 vastanut on aktiivseimaks perioodiks märkinud poolaasta vahetuse. Siin võib aga kohata rohkem gümnaasiumi raamatukogusid, ilmselt on selles osa ka gümnaasiumiastme õppekorraldusel, kus töö toimub kursustena, mitte õppeaasta algusena. Paari vastaja arvates toimub RVL terve aasta jooksul (siin nimetab üks vastaja, et kuna õpikut kasutatakse ju terve õppeaasta, siis tegelikult toimubki ju aastaringne laenus). Üksikud vastajad komplekteerivad oma puudujäävad õpikud juba mais- juunis. Ning esineb ka arvamusi, et olümpiaadide ja eksamite ettevalmistuse aega on kõige aktiivsem vahetus periood. Esindatus on ka arvamus, et aktiivsem vahetus periood on iga veerandi algus. Paar vastajat ei oska konkreetset aega välja tuua.

Kuigi küsimus „Millise ainevaldkonna teavikuid olete enim laenutanud?“ soovis leida võimalikke vastuseid erinevate ainevaldkondade raamatukogudevahelisest laenutusest, toodi 69-l korral esile peamiselt õpikute laenusvajadust. Siiski on 20 vastajat arvamusel, et enim laenutatakse võõrkeele õpikuid, tuues eraldi välja nii inglise keelt, vene keelt kui eesti keelt võõrkeelena. Kindlat valdkonda ei osanud välja tuua 12 vastajat, öeldes, et laenutused on olnud väga erinevad. Ilukirjanduse laenus puhul põhjendatakse seda ebapiisava eksemplaarsuse ning uuema kirjanduse puudumisega. Eraldi nimetatakse veel: ajalugu; matemaatikat; loodusaineid - keemiat, füüsikat, bioloogiat; psühholoogia; eesti keele ja kirjanduse materjale.

Mitmel korral esines veel pedagoogika ja haridusteemalisi laenutusi. Välja toodi ka teatmeteoste laenutusi. Konkreetsetest nimetustest on esile toodud „Õigekeelsus sõnaraamat“ ja „Eesti Vabariigi Põhiseadus“, millel on kindlasti seos eksamite sooritamisega sest kool, kes viib läbi riigieksameid, peab tagama eksamil kasutatavad materjalid. Kutseõppeasutuse raamatukogu nimetas ka logistika aineramatuid.

Valdav enamus 87% (73 vastajat) ei ole kunagi laenanud/ laenutanud ajakirjandust. Üks vastaja märgib hilisemas küsimuses, et vajadus ajakirjanduse laenutuse järele on, kuid paljud raamatukogud ei laenuta ajakirjandust. Samas on ka sellise soovi juures vastu tulnud ning võimaldatud soovitatavast koopia teha. 11 vastajat on alati saavutanud kokkuleppe ajakirjanduse laenutuste osas.

Kuigi kooliraamatukoguhoidjate listis ilmub peaaegu igal nädalal vastavasisulisi kirju, eelistavad seda kanalit info saamiseks peaaegu pooled vastajad. Kõige kindlamaks peetakse otsesuhtlust helistamise teel. 38 vastajat saavad info elektronkataloogist. Sageli kasutatakse info saamiseks ka E- maili abi. (vt joon. 3.3)

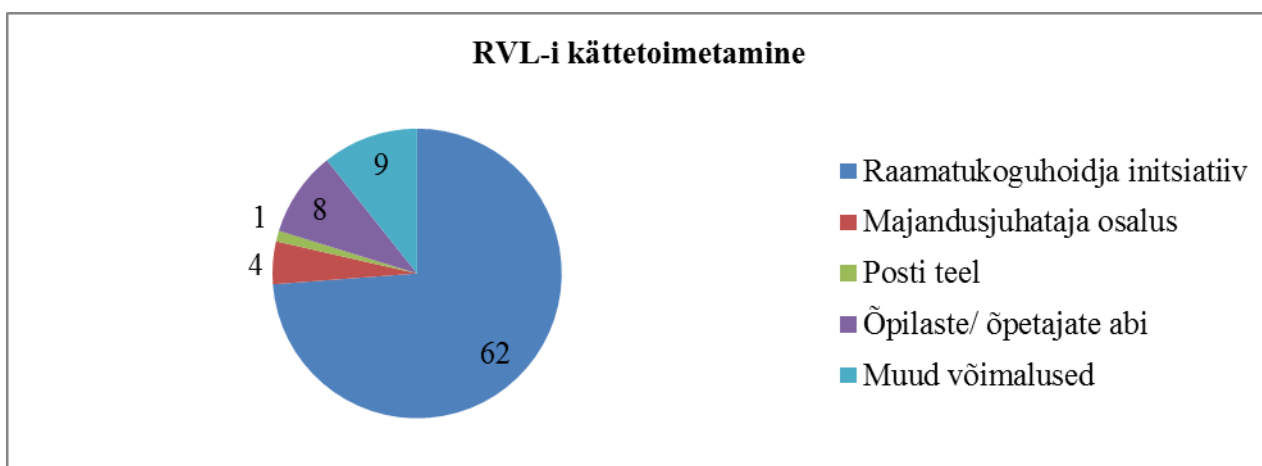

Joonis 3.3 Info teavikutest

Küsitluse vastustest selgub, et 63% vastanutest on alati saavutanud soovitud laenutused. Siiski on näha, et raamatukogudevahelise laenutuse teel jääb erinevatel põhjustel saamata üsna suur osa laenutustest. Põhjusestena tuuakse siin välja, et enamasti pole vajalikku teavikut kusagilt laenutada läbimüüdud tiraaži ja niigi vähese eksemplaarsuse tõttu. Samas tunnistatakse ka, et tihti lihtsalt ei osata kusagilt otsida. Kutseõppeasutuse käitumine RVL-iga tundub teistsugune sest nende vajadus on tellida teavikuid ka ülikoolidest. Nii märgibki üks kutseõppeasutus, et neile vajalikke teavikuid saab vaid Tehnikaülikoolist, kuid sealt ei laenutata RVL-i teel õpperaamatuid.

Kuna on teada, et RVL-i töökorraldus on enamikes kooliraamatukogudes jäänud ametlikult reguleerimata, kuid õppematerjalidega varustamine on kooliraamatukoguhoidja üks olulisemaid ülesandeid, siis on sellega põhjendatud ka raamatukoguhoidja initsiatiiv RVL-i kättetoimetamisel.

Raamatukoguhoidja vastutavat rolli selles näevad 62 töötajat ehk 74% vastanutest. Majandusjuhataja abi kasutatakse üsna vähe. Posti teel kättetoimetamist esineb harva. Eraldi võiks märkida veel õpilaste\ õpetajate osalust RVL-i kättetoimetamisel, kus selles jääb silma eelkõige põhikoolide osa. Ka seda võimalust kommenteerib hilisemas küsimuses 1 raamatukoguhoidja, kelle sõnul valitseb maapiirkondades RVL-i osas suurem koostöö, kuna väiksemates koolides on ka väiksemad eelarved. Muude võimaluste all peetakse silmas bussiga saatmist ning sugulaste ja tuttavate abi. (vt joon. 3.4)

Joonis 3.4 RVL-i kättetoimetamine

Kuna eelpool ilmnenuid vastuste ja ka oma kogemuste põhjal võib öelda, et RVL kooliraamatukogudes toimub enamasti raamatukoguhoidja enese initsiatiivil, tekkis küsimus, kas on olnud juhuseid, kus raamatukoguhoidja on pidanud ise finantseerima RVL-i kohale toimetamist? Üsna suur hulk ehk 41% vastanutest oligi pidanud RVL-i korraldamiseks kasutama oma rahastust eelkõige isikliku transpordi näol. Teades kooliraamatukoguhoidjate niigi nappi töötasu, on hea tõdeda, et 59% vastajatest ei olnud seni siiski isiklikke vahendeid pidanud kasutama.

Loomulikult küsitakse laenussoovide puhul abi kõigepealt naaberkoolidest (oma linnast/ vallast) ja nii olid seni hakkama saanud 24 vastajat (nendest kuni 10 km. olid vahemaa

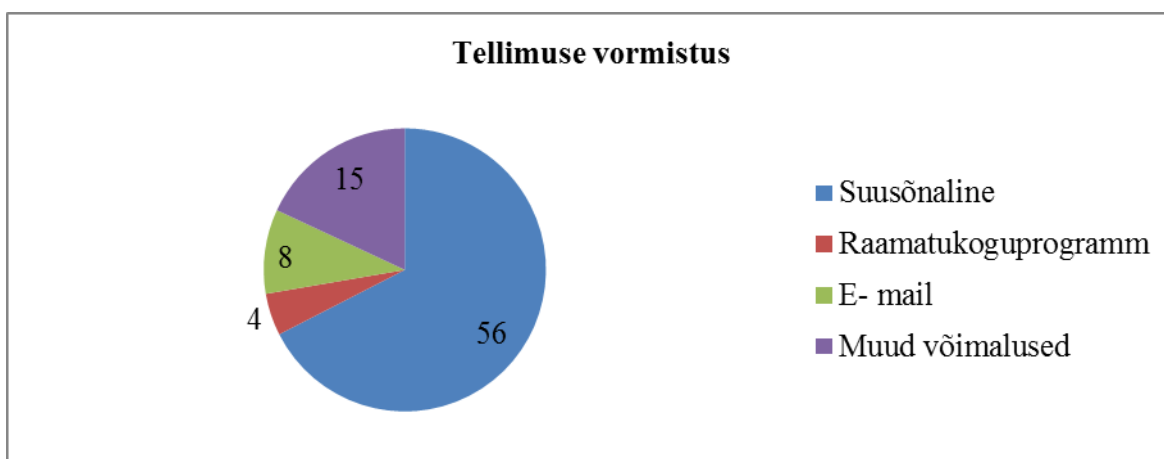
kauguseks märkinud 6 vastajat). Kuigi eeldasin, et enamik laenutustegevusest sooritatakse kohaliku valla või linna piires laekus kõige enam vastuseid kuni 30 km. kaugusest laenutusest. Edasisi vahemaid peetakse juba pikaks ja nii kajastuvad tabelis 3.5 vastajate vähenenud arvud.

Laenutuse vahemaad	
Oma vald või linn -10 km	24
11- 20 km.	17
21- 30 km.	28
31- 60 km.	6
61- 100 km.	3
100- 200km.	6

Tabel 3.5 Laenutuse vahemaad

Kuid mõned vastajad ei pidanud paljaks sooritada laenutusi ka 100-180 km. kauguselt ning paar vastajat märkisid seni pikimaks vahemaaks suisa 200 km.

Vastused näitasid, et vahetuse toimimiseks kasutatakse kõiki küsitud mooduseid, kuid kooliraamatukoguhoidjate hulgas valitseb enamasti (67%) usaldus ja piisab suusõnalisest kokkuleppest. (vt joon. 3.6)

Joonis 3.6 Tellimuse vormistus

Samas märgitakse ka, et tellimuse lõplik vormistus saab teoks nii ise kohale minnes või ka vastavalt olukorrale toimides.

Rahvaraamatukogud esitavad statistilises aruande ka RVL-i osas, kuid kooliraamatukogudelt seda ei nõuta. Komplekteerimisprobleemide lahendamine nõuab raamatukoguhoidjatelt tihti ülevaadet kohalolevatest teavikutest ja seetõttu küsisin, kas kooliraamatukogud ise peavad mingit arvestust RVL-i kohta (mis õpik, mis koolile)? Ilmnes, et peaaegu pooled, 40 raamatukoguhoidjat peavad paberkandjal arvestust. 30 vastanut RVL-i kusagil ei kajasta ning elektroonilises programmis kajastavad RVL-i arvestust 14 vastanut.

Nagu kommenteeriti ka hilisemates vastustes ei ole rohkem kui pooltel vastanutest (45 töötajat) võimalik RVL teenust raamatukoguprogrammis kasutada, osadel koolidel on selle põhjuseks raamatukoguprogrammi puudumine. Samas võib siin selgituseks lisada, et kui kooliraamatukogudel on seni ilmnenu rohkem õpikute vahetust, siis õpikukogu pole tihti suure töömahu tõttu olnud otstarbekas elektroonilistesse andmebaasi kanda, mida märgiti juba eelnevas seminaritöös. 39 vastanut kasutab raamatukoguprogrammi RVL-i töös.

Et võrrelda kooliraamatukogude poolt tehtavat teavikute laenutust rahvaraamatukogudes toimuva RVL-iga uurisin, kui paljud kooliraamatukogud pakuvad seda teenuse võimalust oma kasutajatele. Suurem osa ehk 58% vastanutest seda teenust oma kasutajatele ei võimalda. Siiski pakub 35 vastajat RVL-i välja oma kasutajatele, kahjuks ei selgu küsitlusest palju on nende hulgas kooliraamatukoguga ühendatud rahvaraamatukogusid, kellele see kohustus on rahvaraamatukogude seadusega määratud.

RVL-i teenuse pakkumist oma kasutajatele kajastab allpool toodud tabel 3.7

RVL teenuse kasutajad	
Algklasside õpilased	7
Põhikoolide õpilased	19
Gümnaasiumi õpilased	15
Töötajad	26

Tabel 3.7 RVL teenuse kasutajad

Nagu ilmnes juba kooliraamatukogude komplekteerimist uurivas seminaritöös, tuuakse selles küsimustikuski peamiselt esile suurt raha puudust, mis valitseb nii õpikufondi kui põhifondi osas. Samas tuleb hoolimata rahapuudusest kooliraamatukogul täita oma ülesannet õpilaste ja õpetajate varustamiseks vajalike õppematerjalidega, kasutades siis ühe võimaliku lahendusena

õpikute vahetust. Ühe kooliraamatukogu juhataja arvates on komplekteerimisraha puudus viinud nende maakonna koolid juba nii kaugele, kus gümnaasiumiastme töö on mõnes aines korraldatud nii, et üks kool õpetab üht kursust ja korjab õpikud sinna kokku ja teine kool võtab sama kursuse hiljem ette ning toob näiteks keemiaõppe korraldamise 3 kooli peale. Leitakse, et tänu omavahelisele koostööle saavad koolid hakkama liigseid kulutusi tegemata, kui erandkorras on mõnes klassis rohkem õpilasi. Üks vastaja leiab, et kuigi on ise olnud ainult laenutaja rollis, on see ikkagi tervitav, kui raamat leiab lugeja, olgugi, et teises raamatukogus. Suur probleem RVL-i puhul on siis, kui tuleb laenutada mitu teavikut või eksemplari. Laenutaja ei näe teise raamatukogu koodi ja siis on õnneasi, kas õige raamat satub juhtuma õige inimese kätte. See selgub hiljem, kui raamat tagasi jõuab, kuna raamatut saab laenutada ainult siis, kui teine raamat tagasi ilmub.

On ka küllalt juhtumeid, kus teise kooli õpetajad keelduvad RVL-i teel saadud õpikuid ja meetoodilisi materjale tagastamast. Vastajate arvates põhineb kõik ikkagi inimestevahelisel usaldusel. Kui inimene ei ole aus, siis RVL ei toimi, olgu seadus, milline tahes. Mitmel puhul tuuakse veel välja, et suures linnas võiks RVL olla loomulik laenutusviis. Kuue vastanu arvates ei ole see protsess päris sellise RVL-i teenusena nagu rahvaraamatukogudes kasutatakse vajalik, kuna seni on kooliraamatukogudevaheline laenutamine/ vahetamine toimunud vastastikkusel kokkuleppel ametlikult vormistamata ja see töötab tõrgeteta.

7 vastanut nimetavad veel, et neid takistab RVL-i teenust pakkumast ka raamatukoguprogrammi puudus. Eraldi probleemina tuuakse esile, et tihti saadakse tagasi õpikud, mis on kulunud ning rikutud ja see seab laenutaja raamatukoguhoidja ebasoodsasse valgusesse, kuna RVL-i puhul on vastutajaks ikkagi raamatukoguhoidja. RVL-i suure probleemina nähakse raamatukoguhoidja vastutust nii teavikute hankimises, kui saatmise/ kohaletoimetamise korralduses, mis paljudel juhtudel jäävad raamatukoguhoidja enese rahastada. Mõned vastajad leiavad, et siiski võiks kooliraamatukogudes olla RVL-i süsteem kuidagi paremini korraldatud, kuna praegu toimib ta ametlikult juurutamata, lihtsalt heasoovlikkuse ja abipakkumise näol. Samuti ei kajastata kuidagi mahakantud õpikute kasutada andmist, kuigi see on väga levinud. Üldiselt leitakse, et RVL on hea võimalus saada õpetajatele ja õpilastele vajalikku kirjandust.

3.4. Kokkuvõte kooliraamatukogudevahelisest laenutustegevusest

Ankeetküsitluse ning kooliraamatukoguhoidjate listi vaatluse tulemuste põhjal selgus, et RVL on kooliraamatukogudes väga levinud nähtus. Kui võrrelda seda RVL teenusega, mida pakuvad rahvaraamatukogud, on peamiseks erinevuseks siiski see, et rahvaraamatukogudes pakutava RVL teenuse eesmärgiks on kasutajatele teenuse pakkumine, kuid kooliraamatukogud üritavad nimetatud tegevusega täita oma peamist ülesannet, milleks on õppetöös vajalike õppematerjalide kindlustamine. Samas täidetakse RVL-iga ka kooliraamatukogudes ju kaudselt kasutajate huve, kuna õpilased kasutavad laenutatud õppematerjale terve õppeaasta. Samuti erineb tegevuse nimetus, kooliraamatukogudes kasutatakse RVL-i asemel pigem laenutuse või abipalve nimetust.

Nagu eeldada võis, kujunes küsitluse põhjal aktiivsemaks RVL perioodiks õppeaasta algus. Kuid kooliraamatukoguhoidjate listi vaatlus kinnitas, et laenutustegevus toimub sageli ka kevadel, mil õppeaasta lõppema hakkab.

Küsitlusel selgus, et suur osa (81%) vastajatest on laenutustegevuses osalenud ning pidas RVL-i võimalust kooliraamatukogude jaoks oluliseks. Samuti olid enamuses vastajad, kelle arvates on see protsess vajalik eelkõige õpikute laenusvajaduse tõttu, mille tekkel toodi peamise põhjusena välja alarahastatusest tingitud komplekteerimisprobleem.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kuigi kooliraamatukogude töökorraldust käsitlevates dokumentides puuduvad RVL-i käsitlevad teenused, kasutavad kooliraamatukogude töötajad kooliraamatukogudevahelist laenutust ning vahetust omavahelistel kokkulepetel üsna edukalt. Küsitluses põhjal võib väita, et RVL on kooliraamatukogudes heaks võimaluseks lahendada erinevatest komplekteerimisprobleemidest tingitud teavikute puudust.

KOKKUVÕTE

Kooliraamatukoguhoidja tööks on õpilaste ja õpetajate varustamine õppetööks vajalike materjalidega. Käesolev uurimistöö aga näitab, et enamikes eesti koolides valitsevad probleemid ei võimalda kooliraamatukogul täita oma rolli õppekava toetajana. Raamatukogudevaheline vahetus on kujunenud üheks lahenduseks, mis aitab kooliraamatukogudel toime tulla ebastabiilsel ja majanduslikult raskel ajal.

Töö metoodika, milleks olid ankeetküsitlused, kooliraamatukogusid käsitlevate artiklite analüüs ning RVL-i temaatika jälgimine kooliraamatukoguhoidjate listis, sobis praeguses etapis püstitatud eesmärgi täitmiseks. Komplekteerimisprobleeme kajastava seminaritöö vastajate koguarv ei olnud väga suur, kuid laekunud info oli piisav ja mitmekesine. RVL-i käsitlev küsitlus pälvis rohkem tähelepanu ja andis ka suuremat tagasisidet, mis võimaldas teha järeldusi kooliraamatukogude omavahelisele vahetustegevusele.

Uurimistöö põhiliste tulemustena selgusid, et kooliraamatukoguhoidjatele valmistavad komplekteerimises muret nii õppekirjanduse tellimine, rahastamine ja kirjastamise probleemid. Kuid oluline probleem on ka põhikogu rahastamine. Välja selgitati raamatukogudevahelise laenutuse oluline roll kooliraamatukogudes (küsitluse põhjal oli seda kasutanud 81% vastanutest) ning tehti kindlaks, et põhiliseks RVL-i tekitajaks on erinevad komplekteerimisprobleemid.

Haridus- ja teadusministeeriumi sõnul on paljud kooliraamatukoguga seotud otsused jäetud omavalitsuste ning koolide korraldada – riik siin ei sekku. Rahanappuses püüavad koolid raamatukogude pealt kokku hoida, millest on tingitud ka peamised komplekteerimisprobleemid nii õppe- kui põhikirjanduse osas.

Uurimistöö tulemusena võib öelda, et hoolimata kooliraamatukogude tööd korraldavatest määrustest ja seadustest, on komplekteerimisel esinenud hulgaliselt probleeme seadusandluse täitmisega. Palju probleeme tekitab ka seaduste ja määruste ajaline ebakõla reaalse tegevusega, millele kooliraamatukoguhoidjad on juba aastaid tulemusteta tähelepanu pööranud.

Palju probleeme tekitab ka õppematerjale tootvate kirjastuste tegevus, millega avaldatakse liigset survet õppekogude komplekteerimisel.

Samuti selgus uurimistööst, et raamatukogudevaheline vahetus on äärmiselt levinud, seda võimalust on komplekteerimisprobleemi leevendajana kasutanud enamik kooliraamatukogusid. Läbiviidud küsitluse põhjal võib öelda, et enamiku vahetustest moodustavad õpikulaenutused teistelt kooliraamatukogudelt. Eriti sagedane on selline vahetus õppeaasta algul, siis kui toimub õpikute väljastamine õpilastele. Nagu juba ilmnes 2012. aasta seminaritöös võib ka 2013. aastal läbiviidud küsimustiku põhjal öelda, et õpikupuudus on tingitud peamiselt alarahastusest aga palju probleeme tekitab veel endiselt uuenenud õppekava, mille tulemusel napib uuenenud õppekavale vastavaid õpikuid.

Suureks probleemiks on ka kooliraamatukogude põhifondid, mille rahastamine sõltub ainult kohalikust omavalitsusest. Küsitluste vastustest oli näha, et just põhifondi osas laenutatakse tihti ka rahvaraamatukogudelt, kuid rahvaraamatukogudes ei ole soovitusliku kirjanduse puhul piisavat eksemplaarsust. Samas ei saa näiteks soovituslikku kirjandust ka teistelt kooliraamatukogudelt laenutada, kuna eksemplaarsus on enamasti viidud miinimumini. Muret tuntakse ka uuenenud kirjanduse osas, kuna rahapuudusel ei jõuta seda osta.

Nagu juba komplekteerimist puudutava küsimustiku vastustes, kus kooliraamatukogude tõsise probleemina toodi välja ruumipuudus, siis leiti ka RVL-i küsimustikus, et kooliraamatukogudevahelise laenutuse üks põhjustajaid võib - olla ruumikitsikus kooliraamatukogudes.

Läbiviidud küsitluste ja haridusteemaliste artiklite analüüsides lähtuvalt võib öelda, et kooliraamatukogu arendamine on senini jäänud pigem kooliraamatukoguhoidja initsiatiivi tasemele, kuid samaväärselt teiste haridussüsteemi osadega peaks olema riigi ja omavalitsuse poolt rohkem reguleeritud ja toetatud. Seega polnud üllatuseks, et ka kooliraamatukogude omavaheline laenutustegevus on jäetud enamasti üksnes raamatukoguhoidjale, kes kahjuks on selle korraldamiseks pidanud paljudel juhtudel kasutama oma finantseeringut. Kuigi kooliraamatukogudes toimuva vahetuse ametliku reglementeerimise järele otsest vajadust ei

tuntud, oleks kooliraamatukoguhoidjal vastavale määrusele toetudes kindlasti kergem oma tööd korraldada.

Kooliraamatukogude süsteemi koordineerimine ja juhtimine riiklikult tasandil on toimunud tõusude ja mõõnadega ning kooliraamatukoguhoidjad pole sellega kunagi leppinud. Nende algatusel toimuv raamatukogudevaheline vahetus aitab küll ebastabiilsel ja majanduslikult raskel ajal paljusid komplekteerimisprobleeme lahendada, kuid ei lahenda kõiki kooliraamatukogude probleeme. Kooliraamatukogu paremaks integreerimiseks õppetöösse oleks vaja raamatukogude arendamisele pöörata rohkem tähelepanu nii riiklikul kui kohaliku omavalitsuse tasandil.

KASUTATUD KIRJANDUS

Eesti raamatukogude arengukava 2008-2015. Kooliraamatukogud. 2009.

<http://www.kul.ee/webeditor/files/Kooliraamatukogud.doc> , (11. aprill 2012).

Filippov, M. 2010. *Uus geograafiaõpik ajas kirjastused ja eksamikeskuse tulli.* – Postimees, 12.

03. <http://www.postimees.ee/235941/uus-geograafiaopik-ajas-kirjastused-ja-eksamikeskuse-tulli/>

Haljamaa, K. 2003. *Eesti kooliraamatukogude areng 1993-2003.* - Kog: Kooliraamatukogu kui õpikeskuse roll ning eesmärgid õppeprotsessis, ettekannete kogumik. Tallinn: Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing, lk 25-30.

Kerb, A; Nurk, M . 2012a *Kuhu kuulub kooliraamatukogu?* Õpetajate Leht, 11.05.

Kerb, A; Nurk, M . 2012b *Rahapuudus muudab raamatukogud loovaks.* Õpetajate Leht, 11.05.

Kooliraamatukogude aruanne. Statistikaamet

<http://pub.stat.ee/pxweb.2001/Dialog/varval.asp?ma=KU032&ti=KOOLIRAAMATUKOGUD+KOOLI+T%DC%DCBI+J%C4RGI&path=../Database/Sotsiaalelu/07Kultuur/10Raamatukogud/&lang=2>, (14.04.2013)

Kooliraamatukogude manifest. Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, 1999.

http://www.ekk.edu.ee/vvfiles/0/kooliraamatukogudue_manifest.pdf , (14.04. 2012)

Kooliraamatukogude töökorralduse alused.

RT I, 29.03.2011, 3 <https://www.riigiteataja.ee/akt/120122011021> (14. 03. 2013).

Kõuts, J. 2008. *Kooliraamatukogud – tunnetamata võimalus?* – Õpetajate Leht, 7.03.

Laferla, C. 2008. *Networking: A Need for the 21st Century*. Malta Independent 28 January
<http://www.independent.com.mt/articles/2006-01-28/opinions/networking-a-need-for-the-21st-century-86580/>

Library Automation Software For School Group Libraries, 2007.

<http://www.softlinkasia.com/Oliver.htm>, (17.05.2013)

Luhari, B, Sõrmus, E. 2001 *Õpilane, Raamat, Raamatukogu. Uurimused õpilaste lugemisest ja õppekava toetavast kirjandusest kooliraamatukogudes.*- Tallinn: Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse trükikoda, 2001

Luhari, B. 2001 *Kooliraamatukogu integreerimine õppetöösse.* Kooliraamatukoguhoidja käsiraamat. Kooliraamatukoguteemaliste artiklite kogumik. Tallinn : Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing, lk 57.

Mattila, S. 2005. *Raamat sahtlis, vestlus netis.* – Haridus. nr. 9.
<http://haridus.opleht.ee/Arhiiv/092005/21-22mustv.pdf>

Model National Interlibrary Loan Code. IFLA, 2000. <http://www.ifla.org/VI/2/p3/model.htm>,
(14.04.2013)

Nugis, E. 2012. *Kooliraamatukogude komplekteerimisprobleemide kaardistamine 2012. aastal.* [Seminaritöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Parijõgi, M. 2010. *Mure õppematerjalide pärast.* – Õpetajate Leht, 22. 10
Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. RT I 2010, 41, 240 ,<https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>,
(09. 04. 2012)

Puhm, E 2008. *Tartu Kivilinna Gümnaasiumi raamatukogu kujunemine kaasagseks õpikeskuseks vastavalt L. Niinikangase mudelile.* [Lõputöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Põhikooli riiklik õppekava. RT I 2010, 6, 22, <https://www.riigiteataja.ee/akt/13273133>, (09.04.2012)

Raamatukogudevahelise laenutuse standard RRS 5:2008,
http://www.nlib.ee/public/documents/raamatukogule/RRS_5_2008.pdf , (14.04.2013).

Raamatukogusõnastik. 2008. Eesti Rahvusraamatukogu.
http://web3.nlib.ee/termin/public_term/termin/view/471, (14.04.2013)

Raamatukogusõnastik. 2008. Eesti Rahvusraamatukogu.
http://web3.nlib.ee/termin/public_term/termin/view/6788, (14.04.2013)

Rahvaraamatukogude seadus. RT I 1998, 103, 1696; RT I 2007, 19, 93
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13315366> , (04.05.2013)

Raamatukogudevahelise laenutuse juhendi kinnitamine. RTL, 15.03.1999 41, 552; RT I 2007, 19, 93, <https://www.riigiteataja.ee/akt/90141> , (12.04.2013)

REKK. 2012. Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus
<http://www.ekk.edu.ee/valdkonnad/oppekirjandus>, (11.04.2012)

Rudi, H. 2011. *Lukas kahetseb õpikute riikliku kinnituse lõpetamist.*- Postimees, 21. 09
<http://www.postimees.ee/571322/lukas-kahetseb-opikute-riikliku-kinnitamise-lopetamist>

Rudi, H. 2012. *Raamatukogu laenutas teosenappuse tõttu koopiaid.* – Postimees, 25. 01.
<http://www.postimees.ee/715912/raamatukogu-laenutas-teosenappuse-tottu-koopiaid/>

Selge, P. 2007. *Mõte.* -Õpetajate Leht, 20.04
<http://www.opleht.ee/Arhiiv/2007/20.04.07/tekstid/arvamus/1.html>

Šmutov, M. 2010a. *Eestit tabab ajakohaste õpikute põud.*- Postimees, 02.09.
<http://www.postimees.ee/307604/eestit-tabab-ajakohaste-opikute-poud/>

Šmutov, M. 2010b. *Kooliraamatukogud jäävad uue kirjandusega kimpu.* –Postimees, 02. 09.
<http://www.postimees.ee/307585/kooliraamatukogud-jaavad-ue-kirjandusega-kimpu/>

Šmutov, M. 2011a. *Õpetaja: õpikute puudumine on õpilastega inimkatsete tegemine.* – Postimees, 20. 09.

Šmutov, M. 2011b. *Ministeerium ei näe õpikute tellimiseks vajadust.* - Postimees, 21. 09.

Tohver, S. 2001. *Lastekirjandus päästab maailma.* - Õpetajate Leht, 29.10
<http://www.opleht.ee/Arhiiv/2004/29.10.04/paevateema/1.shtml>

Vene lasteaiad kasutavad siiani 25 aastat vana aabitsat. 06. 09. 2010
<http://www.postimees.ee/308896/vene-lasteaiad-kasutavad-siiani-25-aastat-vana-aabitsat/>

Vapper, T. 2011. *Mõne kooliraamatukogu eelarve on 0 eurot.* –Õpetajate Leht, 19. 02.

Visnapuu, S. 2008. *Pärnu maakonna alg- ja põhikoolide raamatukogud ning nende integreerimine õppetöösse.* [Lõputöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

LISAD

Lisa 1. Kooliraamatukoguhoidjatele saadetud komplekteerimisprobleemide ankeetküsitlus

<https://docs.google.com/spreadsheets/viewform?formkey=dFFsU0tJb0dkSi1kUm9nRG5ObktSb0E6MQ>

Olen TÜVKA üliõpilane ja palun Teie abi kooliraamatukogusid käsitlevas seminaritöös. Olen koostanud selle küsitluse eesmärgiga uurida komplekteerimise põhiprobleeme Eesti kooliraamatukogudes.

Küsitlus on anonüümne.

Lugupidamisega

Eeva Nugis

Valga Gümnaasiumi raamatukogust.

---

* Required

1. Millises koolis kooliraamatukoguhoidjana töötate? *

- Gümnaasium / Keskkool
- Põhikool
- Algkool
- Muu

2. Mitu aastat olete töötanud kokku kooliraamatukogu(de)s? *

3. Mitu teavikut on Teie kooli põhikogus? *

- 0-5000
- 5001-10000
- 10001-15000
- >15000

4. Palun hinnake Teie kooliraamatukogul esinevaid probleeme
1-ei mõjuta; 5- mõjutab oluliselt

1

2

3

4

5

	1	2	3	4	5
Alarahastatus	☐	☐	☐	☐	☐
Õppekirjanduse tellimine on kirjastuste liigse surve all	☐	☐	☐	☐	☐
Seadusest tulenevad vajakajäämised	☐	☐	☐	☐	☐
Kooliraamatukoguhoidja pädevus õppekirjanduse tellimisel	☐	☐	☐	☐	☐
Muud	☐	☐	☐	☐	☐

5. Kuidas hindate kohustusliku lugemisvara olemasolu kooliraamatukogudes? *

- On piisavalt
- Napib uuenenud kirjandust
- Ebapiisav eksemplaarsus
- Alarahastatuse tõttu ei suuda kooliraamatukogu katta kohustusi ja nõudlust

6. Kui soovite kommenteerida põhikogudega seonduvaid küsimusi, siis palun lisage see siia

7. Kuidas hindate põhikogu komplekteerimisel koostööd õpetajatega? *

	1	2	3	4	5	
Koostöö on tihe	☐	☐	☐	☐	☐	Koostöö puudub

8. Kui soovite eelnevat küsimust täiendada, lisage see siia

9. Kui palju mõjutavad järgmised valikud õppekirjanduse valimist? * 1- ei mõjuta; 5- mõjutab oluliselt

	1	2	3	4	5
HTM-i alamregistri valikud	☐	☐	☐	☐	☐
Riiklik rahastus	☐	☐	☐	☐	☐
Uuenenud õppekavale vastav õppekirjandus	☐	☐	☐	☐	☐
KOV-ist raha juurdetaotlemine	☐	☐	☐	☐	☐
Õpetajate poolt soovitud materjali kindlustamine	☐	☐	☐	☐	☐
Muud	☐	☐	☐	☐	☐

10. Mil moel on Teie kooli raamatukogu komplekteerimine muutunud viimase 10 aasta jooksul?

11. Kui küsitluses jäi mõni probleem mainimata, mis tundub teile oluline, siis palun kirjutage vastus alljärgnevasse kasti

0

Lisa 2. Kooliraamatukoguhoidjatele saadetud RVL-i teemaline ankeetküsitlus

https://docs.google.com/forms/d/1wLRaOVWjvSeBnmNy_rGjrnRQXKQrSNok1PP6kY2Vqp4/viewform#start=invite

Olen TÜVKA üliõpilane ja palun Teie abi kooliraamatukogusid käsitlevas lõputöös. Küsitlus on koostatud eesmärgiga uurida kooliraamatukogudevahelist laenutust ning selgitada välja võimalikke seoseid komplekteerimisprobleemidega Eesti koolides (raamatukogudevaheline laenutus edaspidi RVL). RVL antud töös puudub eelkõige kooliraamatukogude varustamist vajalike teavikutega, mitte niivõrd teenuse pakkumist kasutajatele. Küsitlus on anonüümne.

Lugupidamisega

Eeva Nugis

Valga Gümnaasiumi raamatukogust.

* Required

1.Kooli tüüp *

- Algkool
- Põhikool
- Gümnaasium/ Keskkool
- Kutseõppeasutus
- Other:

2. Kas Teie raamatukogu on osalenud RVL protsessis (nii laenaja kui laenutatajana)? *

- Jah
- Ei

3. Kuidas hindate RVL-i vajalikkust kooliraamatukogudes? *

1. Äärmiselt vajalik ;2. Vajalik; 3.Mõnikord vajalik; 4.Puudub vajadus

1   2   3   4

Select a value from a range of 1,1. Äärmiselt vajalik, to   Puudub vajadus
4,Puudub vajadus,.

4.Kas pigem kasutate kooliraamatukogude või rahvaraamatukogude abi? *

- Olen seni piirdunud ainult kooliraamatukogudega
- Olen kasutanud nii koolikogude kui rahvaraamatukogude abi.
- Olen kasutanud rahvaraamatukogude abi.

5. Millest on Teie arvates põhiliselt tingitud senine RVL - i vajadus kooliraamatukogudes? *

6. Kas RVL peaks olema kooliraamatukogudes seaduslikult reglementeeritud? *

- Jah
- Ei

7. Kas olete laenanud/ laenutanud pigem õpikuid kui muid teavikuid (kohustuslik lugemisvara, entsüklopeediad jne)? *

- Olen laenutanud ainult õpikuid.
- Olen laenutanud nii õpikuid kui ka muid teavikuid.
- Olen laenutanud ainult muid teavikuid.

8. Õpikuid laenan / laenutan tavaliselt

- üks õpik korraga
- mõned puudujäävad eksemplarid
- terve klassikomplekti jagu

9. Mis ajal on Teie arvates kooliraamatukogudes kõige aktiivsem omavaheline laenutusperiood ? *

10. Millise ainevaldkonna teavikuid olete enim laenanud/ laenutanud? *

11. Kas olete laenanud/ laenutanud ka ajakirjandust? *

- Jah
- Ei

12. Kuidas olete leidnud infot teid huvitavatest teavikutest? *

- Elektronkataloogidest.
- Helistamisega teistesse kogudesse.
- e-maili teel.
- Kooliraamatukoguhoidjate listi kaudu

13. Kas olete alati saavutanud soovitud laenutused (kui ei, siis mis põhjusel)?

- Jah
- Ei
- Other:

14. Kuidas on organiseeritud RVL-i kättetoimetamine teie koolis? *

15. Kas olete pidanud isiklikest ressurssidest rahastama RVL-i kättetoimetamist?

- Jah
- Ei

16. Kas teie raamatukogu hangib teavikuid RVL-i teel

- põhiliselt oma vallast /linnast
- oma maakonnast
- kogu Eestist

17. Milline on olnud kõige pikem vahemaa, kust olete teavikuid laenutanud? *

18. Kas RVL-i tellimuse vormistate e -vormina, helistamisena, meilina või mõne muu moodusena.

- Kasutan e- vormi
- Toimub suusõnaline kokkulepe
- Esitan tellimuse läbi raamatukoguprogrammi.
- Other:

19. Kas Teie kogus on kajastatud arvestus RVL- i kohta (näit. mitu õpikut, millisele koolile)? *

- Arvestus on paber kandjal
- Arvestus on elektroonilises programmis
- Ei kajasta arvestust.
- Other:

20. Kas olemasolev raamatukoguprogramm võimaldab kasutada RVL teenust? *

- Jah
- Ei

21. Kas pakute RVL teenust ka oma kasutajatele? *

- Jah
- Ei

22. Juhul kui vastasite jaatavalt, siis milline osa lugejaist teenust kasutab?

- Algklasside õpilased
- Põhikooli õpilased
- Gümnaasiumi õpilased
- Töötajad

23. Mida tahaksite veel lisada RVL- i kasutamise kohta kooliraamatukogudes?

▲

▼

Submit

SUMMARY

Interlibrary Loan as The Means of Solving The Problems with The Acquisition of Studying Materials in School Libraries

Eeva Nugis

One of the duties of school librarians is providing students and teachers with studying materials. However, this reseach shows that the majority of schools in Estonia are not able to accomplish their role being the supporters to fulfill the curricula. Interlibrary loan (ILL) has become as one of the solutions to the problem in the unstable and financially compicated time.

The aims of the research study were to find out the importance and usage of the ILL while acquiring materials for the library, and to analyse the reasons of the ILL taking place in school libraries.

For obtaining the aims:

- a) An overview of the problems with the acquisition in school libraries in Estonia was given
- b) Observing and using the list for school librarians, questionings about the problems with the acquisition and the ILL were carried out
- c) The letters in the list of school librarians were analysed, as well as the answers in the questionnaires; in school libraries the connections between the the problems with the acquisition and the ILL were presented.

The method to conduct the research, using the questionnaires, analysing the articles about school libraries and observation of the list of school librarians, was adequate to fulfill the aims at this stage.

According to the answers of the questionnaires and the analyses of the articles about educational situation, it can be said that over the years underfinancing school libraries has challenged school librarians a lot, as they must guarantee a sufficient service and support fulfilling the requirements in the curricula, plus evolve the students' learning and reading skills.

Referring to the Ministry of Education and Research, the local authorities and schools are to take the responsibility for a lot of decisions about school libraries – the state does not intervene here. From the results of the research appeared, that although there are regulations for school librarians how to subscribe studying materials, those cannot be put into practice. According to the results of the research it can be said, that due to the financial difficulties, schools are eager to save up on school libraries, which is the main reason of the problems with the acquisition of studying materials as well as fictional literature.

It also came out from the research, that the ILL is widely spread, and most of the school libraries use it as the means of solving the problem. According to the answers in the questionnaires, the majority of the studying materials borrowed are textbooks from other school libraries. The lack of textbooks is caused by the fact the new curricula is being improved continually which leads to the scarcity of textbooks at schools. The ILL usually takes place at the beginning of a school year, when libraries give out textbooks. In the answers to the questionnaires it was said that fictional literature is often borrowed from the public libraries. But public libraries do not have the amount of literature needed. Also the issue with contemporary literature was mentioned in the answers to the questionnaires as school libraries cannot afford modern books.

The analyses of the questionnaires and articles showed that improvement of school libraries has always lied on the initiative of school librarians, but they should be similarly regulated and supported by the local authorities and the state as other branches of educational system are. Hereupon it was not surprising to find out that school librarians are the only staff who are responsible for the ILL, and regrettably who have used personal finances to accomplish it.

In conclusion, although the coordination and management of the system of school libraries have seen poorer and better times on the governmental level, school librarians have never been satisfied with it. For the better intergration of school libraries to the learning activity, the state and local governments must pay more attention to the evolvement of school libraries.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Eeva Nugis

(sünnikuupäev: 14.07.1974)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

RAAMATUKOGUDEVAHELINE LAENUTUS KOOLIRAAMATUKOGUDE

KOMPLEKTEERIMISPROBLEEMIDE LAHENDUSENA,

mille juhendaja on Vallo Kelder,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu alates **05.06.2013** kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, **21.05.2013**